

**A társadalmi összefogás szerepe Gyömrő város
közművelődésében**

Jelige: BFF914

2024. május 31.

Tartalom

1. Bevezetés	2
2. Gyömrő bemutatása	4
3. A gyömrői közművelődés kezdete	9
3.1. Korai évek helyszínei	9
3.2. Filmszínházak	10
3.3. Falumúzeum.....	11
3.4. Körök, klubok	13
4. A Gyömrői Tájház.....	15
4.1. A gyömrői Tájház bemutatása	15
4.2. Lakóháztól a Tájházig	16
4.3. Fejlesztések, felújítások.....	17
4.4. A tájház, mint közművelődési színtér	19
5. A Petőfi Sándor Művelődési Ház.....	22
5.1. A római katolikus egyház története Gyömrőn	22
5.2. A katolikus közösségek kulturális tevékenysége	23
5.3. A Kultúrház.....	23
5.4. Programkínálata	24
5.4.1. 1929-től 1947-ig.....	25
5.4.2. 1948-tól 1990-ig.....	26
5.4.3. 1991-től 2011-ig.....	28
5.5. A Prause József Községi Ház	31
Következtetések	32
Felhasznált irodalom.....	34

1. Bevezetés

Dolgozatom témája a gyömrői közművelődés bemutatása, kiemelve a társadalmi összefogások szerepét. A dolgozat rámutat, milyen fontos szerepet játszhat egy település kulturális életében a helyi lakosság összefogása és önzetlen, a köz érdekében végzett munkája.

Témaválasztásom oka és aktualitása két jeles évfordulóhoz kapcsolódik. Az első írásos emlékek tanúsága szerint idén, 2024-ben 750 éves a település. Ennek kapcsán a városvezetés a helyi intézményekkel és szervezetekkel együttműködve egész éves programsorozattal készül, melynek szerves részét képezi a város történetének különböző aspektusból való bemutatása is, helytörténeti leírások, kiállítások és előadások által. Ez mellett egy másik fontos évfordulót is ünnepelhetünk ebben az évben, ugyanis 95 éve épült és kezdte meg működését a település Kultúrháza, amely sokáig központi szerepet töltött be a város életében. A két évforduló apropójából és leendő kulturális mediátorként úgy gondolom, fontos a méltán híres gyömrői közművelődés történetének bemutatása várostörténeti és kultúrtörténeti szempontból egyaránt.

Személyes kötődésem a téma iránt igen erős, hiszen Gyömrő egyik közművelődési intézményben dolgozom művelődésszervezőként, illetve helyi lakosként nagyon izgalmasnak találok a településtörténet e részének kutatását és megismerését.

A dolgozatban először Gyömrő történetét ismertetem röviden, majd utána térek rá fő témámra, a közművelődésre. A 20. századtól kezdődött az a folyamat, amelyből végül kivirágozhatott a település közművelődése. Mindez pedig egyértelműen a gyömrői lakosságra jellemző összefogásoknak köszönhető, amelyek révén a „színjátzás fellegvára” címmel illeték Gyömrőt, létrejöhetett a járás első falumúzeuma, a megye első tájháza, vagy éppen felépülhetett a párját ritkító kultúrház.

Céлом egy olyan hiánypótló szaktudományos írás elkészítése volt, mely összefoglalja ezeket a civil kezdeményezéseket, és amely méltó emléket állít mindazoknak a lelkes, önzetlen és fáradtságot nem ismerő helyi lakosoknak, akiknek mindmáig köszönettel tartozunk. Korábban nem készült még ehhez hasonló, ezért fontosnak tartottam ennek pótlását. Szükséges, hogy rendelkezésre álljon egy időrendileg rendszerezett anyag, amely hitelesen és átfogóan mutatja be a helyi kultúra ezen területét, fókuszban a helyi közösségek szerepével. Továbbá lényeges szempont volt, hogy a jövő nemzedéke számára szemléletes képet adjak a 20. századtól létrejövő jelentős civil szerveződéseiről.

A dolgozat elkészítésénél szekunder és primer kutatást egyaránt végeztem. A témában a már rendelkezésre álló anyagokat az általam készített interjúkból nyert információkkal

egészítettem ki. Gyömrő város bemutatásánál a meglévő településtörténeti kiadványokra, a városi könyvtár helytörténeti és folyóirat gyűjteményére, illetve a fellelhető országos leírásokra támaszkodtam. A dolgozat további részében elsődleges forrásként interjúkat készítettem közművelődési szakemberekkel, az egyes intézmények dolgozóival, a programok szervezésében és lebonyolításában közreműködő személyekkel. Továbbá összegyűjtöttem több helyi és országos megjelenésű korabeli újságcikket, valamint plakátokat és fotókat is.

A dolgozat végén összefoglalom az általam leírtakat, és megfogalmazom saját következtetéseimet a település közművelődésében megvalósuló társadalmi összefogástokat tekintve.

2. Gyömrő bemutatása

Dolgozat elengedhetetlen részét képezi a várostörténet. A minél részletesebb bemutatáshoz interneten, illetve a helyi könyvtár gazdag helytörténeti gyűjteményében fellelhető dokumentumokat egyaránt felhasználtam.

Gyömrő Pest vármegyében, a Monori járásban található. A Cserhát-hegységhez tartozó Gödöllői dombság és az Alföld északi részének találkozásánál fekszik.¹ Északról Maglód, keletről Mende, délről Péteri és Üllő települések határolják. Területe 2 651 hektár.² Mivel a főváros központjától alig 30 kilométerre található délkeletre, a legjelentősebb agglomerációs települések közé tartozik.

Népessége a fejlődéssel egyenes arányban növekedett, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint 1990-ben 11 494 fő, 2001-ben 13 330 fő lakta a települést. A kisebb mértékű népességnövekedéssel ellentétben innentől, 2001-től ugrásszerű növekedés figyelhető meg, amely a korábbi nagyközségből várossá válással hozható összefüggésbe. Népessége 2023-as januári adatok szerint 20 216 fő.³

Legrégibb része az Öregfalu, mely ma is falusias jelleget mutat fésűs beépítettségével, az utcára merőleges szalagtelkekre épített, soros elrendezésű házaival. Új, telepi része a 1900-as évek elején épült ki, tervszerűen elrendezett telkekkel és utcákkal. Négy telepre osztódik ez a városrész: Petőfi, Erzsébet, Mária és Klotild telepre.⁴

Jelentős év az idej, hiszen 2024-ben 750 éves a település. Az elmúlt évszázadok alatt igen színes és változatos történelme volt Gyömrőnek, amelyre mindannyian büszkék lehetünk. Olyan emlékek, értékek, hagyományok maradtak ránk, amelyeket ápolnunk és őriznünk kell, majd pedig továbbadni a következő nemzedéknek.

Gyömrő területe igen gazdag a különböző korszakokból származó tárgyi emlékekben, mely bizonyítja, hogy kiváló földrajzi és természeti adottságainak köszönhetően folyamatosan lakott volt. Ezt bizonyítja a számtalan régészeti lelet, amelyek az évek alatt zajló kutatások során kerültek elő. Régészeti leletek bizonyítják, hogy már ekkor lakott volt a terület, hiszen paleolit korból származó pattintott kőeszközök, valamint neolit korabeli cserepek is előkerültek. További leletek kerültek elő a réz-, bronz-, és vaskorból, valamint a római korból (cserepek,

¹ Józsa Imre: A névadó. Gyömrő, Magánkiadás, 2005. 26.

² Helyiségnévtár: Gyömrő https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=29735 (letöltési idő: 2024. január 22. 12:40)

³ Helyiségnévtár: Gyömrő https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=29735 (letöltési idő: 2024. január 22. 12:40)

⁴ Baksa Brigitta: Gyömrő népi építésze. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 89.

edények, pénzleletek), avar és szkíta sírokat tártak fel.⁵

Buda 1541-es elfoglalása után Gyömrő Pest náhijéhez tartozott, ami pedig a Budai szandzsák része volt. Az 1546-tól készülő török összeírásokban sorra vették az itt élő férfiakat, továbbá feltüntették a dzsizje adót fizetők (éves adó, melyet minden 300 akcsénél nagyobb vagyonnal rendelkezőnek fizetnie kellett) számát is.⁶ 1546-ban 25 főt vettek nyilvántartásba, mely szám 1562-re csaknem megduplázódott. Az ezt követő közel három évtized alatt kezdetben jelentős csökkenés, majd kismértékű gyarapodás figyelhető meg.⁷ Az 1559. évi összeírásban 25 itt élő nő vagy nőtlen, és 15 meghalt vagy megszökött férfit vettek nyilvántartásba, a dzsizje adót fizetők száma pedig 11 volt. A tímár defter szerint Gyömrő szultáni-hász birtok volt és 3484 akcse jövedelemmel rendelkezett.⁸ A török uralommal nehéz időszak vette kezdetét, ám ennek ellenére is az első és az utolsó összeírást összevetve 32%-os népességyarapodás figyelhető meg.⁹ A változást a 15 éves háború (1593-1606) hozta meg, amikor hosszú időre ismét csatatérre vált a megye. A lakosság ezt már nem tudta elviselni, így Gyömrő sok más településhez hasonlóan elnéptelenedett. Egy 1597. évi jelentésben olvashatjuk: *„az szegénység megfutamék, az egész föld elpusztula, kit levágának s kit elvinek, most már csak marada az három város (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd), egyébként Pest vármegye mind pusztá”*.¹⁰ A lakosok erdőkbe, nádasokba, környékbéli nagyobb városokba menekültek, ahonnan a veszély elmúltával visszatértek, valamint az északi és déli megyékből érkező telepések is nagyban hozzájárultak a falu újbóli benépesítéséhez. Majd a török és tatár seregek pusztításai miatt Gyömrő másodjára is elnéptelenedett,¹¹ 1690-ben mint *„lakatlanul elhagyott helykép íratott össze”*¹² és csak a török felszabadulás után, az 1690-es évek végén népesült be ismét.¹³

⁵ Baksa László: Régészeti emlékeink. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 9-12.

⁶ Baksa László: Gyömrő kétszeri elnéptelenedése a török korban, és többszöri futása a Rákóczi szabadságharc idején. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 18-24.

⁷ Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok, Pest megye múltjából 6. Budapest, Pest megyei Levéltár, 1985. 280.

⁸ Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1559. évi összeírása, Pest megye múltjából 3. Budapest, Pest megyei Levéltár, 1977. 91.

⁹ Káldy-Nagy Gyula: Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok, Pest megye múltjából 6. Budapest, Pest megyei Levéltár, 1985. 280.

¹⁰ Kosáry Domokos: Pest megye a kuruc korban. In: Keleti Ferenc – Lakatos Ernő – Makkai László (szerk.): Pest megye múltjából. Budapest, Pest megye Tanácsa, 1965. 10.

¹¹ Baksa László: Gyömrő kétszeri elnéptelenedése a török korban, és többszöri futása a Rákóczi szabadságharc idején. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 19-20.

¹² Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája. Harmadik rész. Budapest, Pestmegye Közönsége, 1877. 384.

¹³ Baksa László: Gyömrő kétszeri elnéptelenedése a török korban, és többszöri futása a Rákóczi szabadságharc idején. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 20.

A városhoz kapcsolódó történelmi események közül talán legjelentősebb a Rákóczi szabadságharc, ugyanis 1705. július 3-án itt, a Mátyásréten hangzott el II. Rákóczi Ferenc kortörténeti és irodalomtörténeti ritkaságnak számító toborzó beszéde, mely a fejedelem saját kézírásával, teljes terjedelmében maradt fent. Miután Rákóczi tábornok vert kuruc seregeivel úgy döntött, a csalódott, elcsigázott, aratásra hazaszökdöső katonáihoz beszédet intéz, melyben a hazaszeretet és a hazával szembeni kötelezettségek fontosságát hangsúlyozta ki. A szívhez szóló, lelkesítő beszéd hatalmas hatással bírt, ennek köszönhetően sikerrel folytatódhatott a szabadságharc. A gyömrői lakosság mindmáig élénken ápolja és őrzi Rákóczi emlékét.

Az 1728. évi összeírásból a következő jellemzőket olvashatjuk: a földek egyharmada jó minőségű, termékeny; a saját állatok eltartásához elegendő legelő áll rendelkezésre; szőlőskertje van, de terméketlen; erdő, malom, kereskedelme nincs. A jobbágyság összeírásánál 11 örökös és 23 szabadon költözködő jobbágyszerepel.¹⁴

A gróf Teleki család is elválaszthatlan Gyömrő múltjától, hiszen kétszáz évig tekintették otthonuknak a települést, aminek fejlődésében nagy szerepet játszottak. A Hild József építész által tervezett Nagykastély 1838 és 1840 között épült meg, Teleki Sámuelnek köszönhetően. A gyönyörű neoklasszicista épület a háborúkat átvészelve ma is áll, a felújítások és átalakítások után jelenleg egy gyógypedagógiai iskolaként és kollégiumként funkcionál.¹⁵ Teleki Sámuel unokája, Teleki Tibor koronaőr (1871–1942) 1913-ban létrehozta a Gyömrői Járast, így közigazgatási, kulturális és oktatási, központtá vált a település.¹⁶ Széchenyi Alice grófnővel (Széchenyi István unokája) kötött házasságuk ötödik gyermekeként született Teleki László (1972–1962) Gyömrő legmeghatározóbb alakjai közé tartozik. A helyi ifjúsági élet fellendítőjeként tartjuk számon, nevéhez fűződik a helyi cserkészcsapat megszervezése (836. sz. Könyves Kálmán Cserkészcsapat), aminek keretén belül kirándulásokra, ismeretterjesztő előadásokra, színházba, operába vitte a gyerekeket, énekkart, játékokat, sportrendezvényeket szervezett. Később nyelvtudásának köszönhetően (öt nyelven beszélt: német, angol, francia, görög, latin) külügyi szóvivője lett az országos cserkész szervezetnek. A Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE) elnökeként előadásokat, vitadélutánokat tartott, valamint a szívügyének tekintett népfőiskolai képzések megvalósulását segítette, számtalan diákot buzdított tanulásra.¹⁷

¹⁴ Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása II., Pest Megye Múltjából 8/2. Budapest, Pest Megyei Levéltár, 1997. 1127-1128.

¹⁵ Pál Mihály: A Teleki kastély. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 46.

¹⁶ Rádóczi Gusztáv: Gyömrő várossá fejlődésének útja. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 6-7.

¹⁷ Hegyi-Füstös István: A Telekiek. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 43-44.

1837-ben 1155 lakója, termékeny földje, tágas legelője¹⁸ és csinos kastélya volt a településnek.¹⁹ 1851-ben Fényes Elek így írja le Gyömrőt: „*Gyömrő, magyar falu, Pest-Pilis vmegyében, Pesthez keletre, 1348 lak., kik közt 253 r. kath., 20 evang., 90 héber, a többi reformatus, helybeli pappal és templommal. Több urilakjai közül ékesítik e helységet gr. Teleki Sámuel izlésteljes kastélya. Határa kisebb részben homokos; általában első osztálybeli; bort termeszt; sok nemes birkát tart. Birják több közbirtokosok.*”²⁰

A 19. század végén és a 20. század elején jelentős fejlődés vette kezdetét. A falu terjeszkedett, a „*lakosság különben is hajlammal bír a csinosságra, és a fazsindely fedelű csinosabb házak szaporodnak*” a központtól távolabb eső részeken is.²¹ Gőzmalom épült, a lakosság kaszinót tartott fönt, valamint postával, távíróval és távbeszélővel is rendelkezett,²² 1882-ben pedig megnyílt a Budapest-Újszász-Szolnok vasútvonalon fekvő állomás. A vasútnak köszönhetően az itt élők könnyen be tudtak jutni Pestre, valamint ez tette lehetővé a téglagyár alapítását is. Nem csoda, hogy a szabad telkek gyorsan gazdára találtak, így Gyömrőy Aurél (a téglagyár tulajdonosa) saját földbirtokának egy részét felparcellázva értékesítette, így újabb 2945 telket alakítottak ki. A parcellázási ügyek 1930-ra²³ zárultak le, ekkora a népesség 7213 főre növekedett.²⁴

A téglagyárat 1916-ban az agyag kibányászása következtében feltörő víz elöntötte, ami így végleg bezárt. Dr. Okulicsányi–Kuthy Dezső tüdőgyógyász professzor volt az, aki felfigyelt a gyömrői tóra. Vízét bevizsgáltatta, és ekkor derült fény jótékony hatásaira, segíti a reumás panaszok enyhítését, klímája pedig kiváló a tüdőbetegek számára. A tóstrand 1925-ben hivatalosan is megnyitott, és olyan közkedveltté vált, hogy külön vasútállomás is épült az idelátogatók számára.²⁵ A turizmus és a kulturális élet ezzel fellendült: éttermek, cukrászdák, üdülőházak épültek.²⁶

¹⁸ Fényes Elek: Magyarország 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Második kötet. Pest, Magánkiadás, 1837. 433.

¹⁹ Fényes Elek: Magyarország leírása. II. rész. Pest, 1847. 220.

²⁰ Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. Magánkiadás, Pest, 1851.

²¹ Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája. Harmadik rész: A megye részletes leírása. Budapest, Pestmegye Közönsége, 1877. 385.

²² Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. Országos Monografiai Társaság, Budapest, 1910. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarország-varmegyei-es-varosai-1/pest-pilis-solt-kiskun-varmegye-i-11814/pest-pilis-solt-kiskun-varmegye-kozsegei-irta-ifj-reiszig-edr-tortenetiro-a-kozponti-szerkeszto-bizottsag-tagja-118EA/gvomro-119B4/> (letöltési idő: 2024. február 2. 10:00)

²³ Kaposvári Kálmán: A község fejlődése, a telepek kiépülése. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 115-121.

²⁴ <http://nepesseg.com/pest/gvomro> (letöltési idő: 2024. február 2. 10:41)

²⁵ Kaposvári Kálmán: A táj, ahol élünk. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 163.

²⁶ Rádóczi Gusztáv: Gyömrő várossá fejlődésének útja. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 7.

A II. világháború miatt megtorpant a korábbi gazdasági, kulturális fejlődés, folyamatos harcok jelentős károkat okoztak, a háború vége után még hosszú évekbe telt a helyreállítás. Majd Gyömrőt megfosztották járásszékhelyi címétől (megszűnt Gyömrői Járás), s ezzel évtizedekre meggátolták fejlődését.²⁷ 1950-ben létrejött a tanácsrendszer. Ezt követően az események felgyorsultak: ipari szövetkezetek jöttek létre (ruha-, vas- és fém-, lakatos és szolgáltató-, építő-, és vegyipari), megnyílt a bölcsőde, az OTP Bank helyi fiókja. 1956-os forradalmi események Gyömrőt elkerülték. Az 1970-es, 1980-as, 1990-es évek is érzékelhető fejlődést hoztak: iskolák, óvodák épültek; megnyílt a szakorvosi rendelőintézet; kiépült a gáz-, csatorna és a telefonhálózat, megkezdte működését a Gyömrői Rendőrállomás és a Gyömrői Polgárőr Egyesület; gimnázium, mentőállomás és új vasútállomás átadására került sor és több út is szilárd burkolatok kapott. 1990 októberében pedig megalakult az önkormányzat első képviselőtestülete és megválasztásra került az első polgármester is.²⁸ A többévnnyi kemény munka végül meghozta gyümölcsét: 2001. augusztus 20-án Gyömrő városi rangot kapott, és ezzel további lehetőségek nyíltak meg a fejlődés és modernizáció útján.

A helytörténeti áttekintés után látható, hogy milyen hosszú út áll Gyömrő mögött. Az elmúlt évszázadok viharai ellenére fennmaradt a térképen, és azóta is évről-évre, lépésről-lépésre töretlenül halad előre a fejlődés útján. Ez pedig mindenhol érzékelhető, legyen szó az egészségügyről, az oktatásról, a turizmusról vagy az infrastruktúráról. Választott témához, kapcsolódva ki kell emelnem a kultúra területét, hiszen 2011-ben megnyitotta kapuját a Hankó István Művészeti Központ, 2021-ben új épületet kapott a Könyvtár, 2022-ben pedig a belső terek után kívülről is megújulhatott a Tájház. Mindez nem jöhetett volna létre a kultúra terén elhivatott városvezetés nélkül, amely a közművelődési intézményekkel karöltve biztosítja a lakosság számára a művelődés lehetőségét és a szabadidő minőségi, hasznos eltöltését.

²⁷ Matula Gy. Oszkár: A gyilkosok köztünk éltek. *Pest Megyei Hírlap*, 1993. 183. szám, 5.

²⁸ Palotai Sándor: Gyömrő fél évszázada a második világháború után. In: Rakó József (szerk.): *Gyömrő évszázadai*. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 175-190.

3. A gyömrői közművelődés kezdete

A településen mindig is virágzott a kulturális élet: az e területen folytatott korábbi kutatások szerint egészen az 1900-as évekig visszamenőleg számtalan színielőadás, koncert, hangverseny és más egyéb kulturális program került megrendezésre a helyi és környékbeli lakosok nagy örömeire. Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével és amatőr helytörténésszel készített interjúból megtudhattam, hogy 4–5 dalárda, 2 fúvószenekar, és 6–8 színitársulat is működött párhuzamosan, minden hónapra jutott egy premier és fél ezernél is többre tehető az ebben az időszakban bemutatott előadások száma. Messze földön híres, magas színvonalú előadásokról beszélhetünk, a repertoár a fővárossal is felvette a versenyt.²⁹

A kulturális élet motorja egyértelműen a megnyílt Tőfűrdő volt, ami vonzotta a turistákat. 1935 és 1941 között Gyömrő lakossága a nyári hónapokban nagyjából 3000 fővel emelkedett.³⁰ Az ideérkező nagyszámú vendégsereg igényelte a minőségi szórakozási és kikapcsolódási lehetőségeket, így nem véletlen, hogy Gyömrőn számos olyan helyszín létesült, ahol különféle kulturális eseményeket szerveztek.³¹

3.1. Korai évek helyszínei

A cukrászdákban, a Morvay kávéházban és a kisebb vendéglőkben zenélni, énekelni, szavalni lehetett, a nagyobbakban pedig színpadot is építettek, amik alkalmasak voltak színdarabok bemutatására is.

A legjelentősebb helyszínek közé tartozott a Falucskai Vendéglő, a gyömrői színjátszás fellegvára. 1935-ben „a Gyömrői Dalkör színpad avató estélyt rendez a Falucskay-féle vendéglő újonnan épített színháztermében. Ez alkalommal bemutatásra kerül Zilahy Lajos: „Süt a nap” című vígjátéka”.³² A hatalmas sikerű 3 felvonásos darabot még sok másik követte, 1948-ig több remek előadást is bemutattak itt (például: Csavargó lány, Sybill, Lúdas Matyi, Az aranymadár). Az épület ma is megtalálható Gyömrő központjában, Házasságkötő teremként funkcionál. Ezen kívül színpaddal rendelkezett még többek között a Morvay Kávéház, a Halászkert Vendéglő, a Markovics Vendéglő, a Karsai Kocsma, a Czövek kocsma, a Levente

²⁹ Gellér Nándor: Képek, írások, dokumentumok a gyömrői amatőr színjátszás 20. századi történetéből. In: Gellér Nándor–Kaposvári Kálmán–Perényi László–Tölgyes Tamás: Déryné utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Budapest, Edimpress Kft., 2011. 6.

³⁰ <https://gyomro.hu/kultura-sport/gyomro-tortenete.html#tofurdo> (letöltési idő: 2024. február 4. 14:18)

³¹ Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

³² Környéki Hírek. Nemzeti Ujság, 1935. 91. szám, 11.

Otthon. 1912 és 1948 között 16 fedett vagy szabadtéri színpad működött faluszerthe, ám ezek nagy része mára teljesen feledésbe merült, a színpadokat és az épületeket lebontották, vagy utóbbiakat teljesen átalakították.³³

3.2. Filmszínházak

Az 1900-as évek elején Gyömrőn is megjelent a mozgófilmvetítés, elsőnek a Balogh-féle házban: „*Ha nevetni akar, és családját olcsó pénzért szórakoztatni akarja, és legjobb legszebb, legujabb színházi műsorokat élvezni óhajtja, akkor siessen a Gyömrői nagy moziba Rákóczi-út 14. szám alatt a Balogh-féle házban kényelmesen berendezett mozgót talál*” olvashatjuk egy 1912-es hirdetésben. Utána Smella József nyitotta meg moziját 1914-ben „Uránia” Nagymozgó néven, amiből a tulajdonosváltást követően kialakult Gyömrő egyik legjelentősebb kulturális színtere. Ez volt a Sarkadi-féle mozi, a II. világháború után hivatalos nevén a Szabadság filmszínház.³⁴ Az épületet Smellától Sarkadi János, a Teleki családnál dolgozó lakatosmester 1919-ben vásárolta meg, amely akkor még egy három lakásból álló sorház volt. Az 1912 óta dédelgetett álmát így megvalósíthatta: a lakóházból mozi lett. Az átépítés során egy 250 férőhellyel bíró moziterem, előtér és pénztár is kialakításra került. Később a nyári meleg miatt egy kertmozit is építettek a már meglévő épület mellé, így folyamatosak lettek a filmvetítések, sőt, a második világháború alatt akadozó villamos áramellátás sem akadályozhatta a működést a gépházban található aggregátornak köszönhetően. Különlegessége volt, hogy egy nagy szabadtéri színpaddal is rendelkezett, ahol 1950-ig több színdarab is bemutatásra került. 1948-ban államosították, kisebb-nagyobb felújításokon is átesett, 1967-ben például szélesvásznúvá alakították át.³⁵ Ennek ellenére története mégis szomorú véget ért: a valaha népszerű mozi állapota a 1980-as évekre teljesen megromlott, az ígért felújítás pénzhiányában pedig elmaradt, így végül teljesen elbontották.

Zajlottak ugyan tárgyalások a Pest Megyei Moziüzemi Vállalattal, de gazdasági nehézségekre hivatkozva elzárkóztak az új mozi megépítésétől. Akkor még nagyon bizakodott a község, hogy nem ez lesz a végleges döntés,³⁶ azonban mára tudhatjuk, hogy soha nem épült fel a várva várt épület. Kompromisszum azonban született, a mozi átkerült a Petőfi Sándor

³³ Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

³⁴ Gellér Nándor: Képek, írások, dokumentumok a gyömrői amatőr színjátszás 20. századi történetéből. In: Gellér Nándor – Kaposvári Kálmán – Perényi László – Tölgyes Tamás: Déryné utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Budapest, Edimpress Kft., 2011. 7-9.

³⁵ G. J.: Segít-e a szélesvászon? Jobb filmeket vár a gyömrői közönség. *Monor és Vidéke. A Pest Megyei Hírlap különkiadása*, 1967. 231. szám, o.n.

³⁶ Gér József: Mozi-albérletben. Nem jelent(het) végső megoldást. *Monori Hírlap. A Pest Megyei Hírlap különkiadása*, 1987. 77. szám, o.n.

Művelődési Házba, 1981-ben kezdődtek meg a vetítések. Sajnos a kép- és hangminőség erősen kifogásolható volt, a látogatottság így elmaradt a várttól. Azonban hatalmas érdeklődés mutatkozott 1984-ben nyitott Strand kertmozi iránt, amely társadalmi összefogás révén született meg. A minden igényt kielégítő, korszerű felszereltséggel bíró szabadtéri moziban május és szeptember között zajlottak a vetítések. 1987-es cikkben ezt olvashatjuk a két mozirol: „*A gyömrői Strand kertmozi tavaly - de ebben az évben is - számos premier filmet játszott. Ezzel szemben a művelődési házban a filmellátás nem követte a technikai színvonal javulását. A teremmozi jelenleg utánjátszó kategóriába sorolt, ami azt jelenti, hogy a filmek a megjelenés után hosszú hónapokkal később kerülnek bemutatásra.*”³⁷ Így nem sokkal véget is értek a filmvetítések a művelődési házban, a Kertmozit pedig elbontották, mikor helyére egy étterem épült. Ezzel pedig végleg lezárult a sokáig méltán híres gyömrői mozik története.³⁸

3.3. Falumúzeum

Ahogy dolgozatom egy korábbi részében, a településtörténetnél írtam, Gyömrő nagyon gazdag volt a különböző korokból származó régészeti leletekben. Ahogy Gáti Géza a kutatások vezetője mondta „*Gyömrő belterülete, nagy kiterjedésű határa, a szomszédos települések jó része egy föld alatti múzeum.*”³⁹ Szerencsére ez a „múzeum” nem maradt feltáratlanul és örökre elfeledve a föld sötétjében, hála a múlt iránt érdeklődő és annak kutatása iránt elkötelezett lakosoknak. Sorra kerültek elő a réz-, és bronzkori leletek, cserepek, pénzérmék, ékszerek, és több sírt is feltártak. Az 1950-es évektől kezdődtek meg szervezeten a kutatómunkák, ekkor alakult meg a Múzeumbarátok Köre is, amely célul tűzte ki Gyömrő régészeti, történelmi és néprajzi értékeinek gyűjtését és megóvását.⁴⁰ A történészi vagy régészeti szakképzettséggel nem rendelkező, főként tanárokból és kétékezi munkásokból álló Kör önzetlen és nemes munkájának köszönhető, hogy 1954. augusztus 20-án megnyílhatott a II. Rákóczi Ferencről elnevezett Falumúzeum. Ez volt Pest megye első falumúzeuma! A névadás nem véletlen, a kiállítások szervezésén túl cél volt Rákóczi emlékének megőrzése, amit a híres toborzó beszéd helyszínén, a Mátyásfalván felállított emlékművel tettek maradandóvá.⁴¹ Az emlékmű id. Pál Mihály gyömrői szobrászművész tervei alapján készült, amit 1955-ben avattak fel dr. Esze

³⁷ G. J.: Filmforgatási reform után növekedtek a követelmények is. *Monori Hírlap. A Pest Megyei Hírlap külömkiadása*, 1987. szeptember 30. 226. szám, o.n.

³⁸ Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

³⁹ Gáti Géza: A történelem útjait jártam. In: In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 14.

⁴⁰ Baksa László: Régészeti emlékeink. In: In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 9.

⁴¹ Palotai Sándor: Gyömrői jegyzetek. *Népművelés*, 1961. 4. szám, 24.

Tamás történész jelenlétében. Ő így nyilatkozott akkor: „A kis falumúzeum, amelyet nem is olyan régen egy lelkes kis közösség hozott létre, olyan Gyömrőn, mint a téstában a kovász, nagy nevelő és elevenítő hatása, van.”⁴² A 14 főből álló maroknyi csapat munkájára felfigyelt a tanács és a megye is, így jutottak saját épülethez; valamint ennek hatására hivatásos régészek, múzeumi szakemberek látogattak Gyömrőre, aminek köszönhetően a kutatások szakszerűbben és szélesebb körben folytatódhattak.⁴³ 1967-ig nagyjából 30 lelőhelyen végeztek kutatásokat.⁴⁴

A településnek Czeizek Lajos tulajdonában lévő saját nyomdája és két hetilapja is volt (Gyömrő és Vidéke, Gyömrői Járás).⁴⁵ A nyomda bezárása és az átalakítás után ebben az épületben kapott helyet a Falumúzeum, ahol három szobában rendezték be a nyitókiállítást. Az elsőben a község területén talált tárgyi emlékeket, a másodikban Gyömrőre vonatkozó 17–19. századi muzeális tárgyakat, a harmadikban pedig egy gyógynövény és madárgyűjteményt lehetett megtekinteni. Többek között II. Rákóczi Ferenc gyömrői beszédének eredeti kéziratát,⁴⁶ valamint több száz éves okleveleket, földesúri rendelkezéseket is itt helyeztek el.⁴⁷ Ezt még számos kiállítás követte: 1955-ben egy Rákóczi-kiállítás, a bolgár kiállítás (melynek anyagát a Budapesti Bolgár Követség adta),⁴⁸ 1956-ban az úttörőmozgalom tízéves fennállását és tevékenységét bemutató kiállítás (Tíz éve leng a csapatzászló címmel), Únyi István kiállítás (festmények, rajzok), 1957-ben fotókiállítás a gyömrői fotósok munkáiból.⁴⁹

Mindenki elismerően nyilatkozott a kiállításokról, a Népművelési Minisztérium, a Nemzeti Múzeum szakemberei és a több ezer látogató is. Nagy tervek voltak a jövőre vonatkozóan, hiszen a kicsi múzeumot Cserhátalja Táj múzeumává szerették volna fejleszteni.⁵⁰ Azonban mindez csak terv maradhatott, mert a monori járási tanács 1958-ban meghozott határozata megpecsételte a múzeum sorsát:⁵¹ épületét egy ruházati kiskereskedelmi vállalatnak utalták ki (cserébe felajánlottak egy másik épületet, de az teljes mértékben alkalmatlan volt erre a célra).⁵²

⁴² Esze Tamás: Úti jegyzetek: Gyömrő. *Az út*, 1955. 25. szám, 4.

⁴³ Lontay László: A gyömrői Falumúzeum és a 48. cikkely. *Magyar Nemzet*, 1954. 197. szám, 3.

⁴⁴ Baksa László: Régészeti emlékeink. In: In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 9.

⁴⁵ https://gyomro.hu/kultura-sport/gyomro-tortenete.html#gyomro_helytortenete_az_oskortol_napjainkig (letöltési idő: 2024. február 05. 11:00)

⁴⁶ Palotai Sándor: Gyömrő fél évszázada a második világháború után. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 181–182.

⁴⁷ Palotai Sándor: Adalékok Gyömrő monográfiájához I. Lángoló lelkesedéssel alkottak. *Monor és Vidéke. Pest megyei Hírlap különkiadása*. 1967. 188. szám, o.n.

⁴⁸ Palotai Sándor: Adalékok Gyömrő monográfiájához II. A falumúzeum a fellendülés időszakában. *Monor és Vidéke. Pest megyei Hírlap különkiadása*. 1967. 189. szám, o.n.

⁴⁹ Palotai Sándor: Adalékok Gyömrő monográfiájához III. A váratlan fordulat. *Monor és Vidéke. Pest megyei Hírlap különkiadása*. 1967. 190. szám, o.n.

⁵⁰ P. S.: Egy falumúzeum szép múltja, szomorú jelene és bizonytalan jövője. *Népművelés*, 1958. 9. szám, 9.

⁵¹ Palotai Sándor: Gyömrői jegyzetek. *Népművelés*, 1961. 4. szám, 24.

⁵² P. S.: Egy falumúzeum szép múltja, szomorú jelene és bizonytalan jövője. *Népművelés*, 1958. 9. szám, 9.

Így ahol valamikor az irodalomtörténet egyik legjelentősebb alkotása, a Nemzeti Múzeum által leltárba vett régészeti ritkaságok álltak, most ruházati cikkek sorakoztak. A nagy gonddal összegyűjtött és megóvott gazdag régészeti gyűjteményt az úttörő ház padlására és a tanácsháza kis szobájába zsúfolták be, ami idővel kopott, tört, szétszóródott⁵³ és végül a tápiószelei Blaskovich Múzeumba, a ceglédi Kossuth Múzeumba és egyes darabjai a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek.⁵⁴ Eleinte még élt a remény, hogy a tervezett „kultúrkombinát-ban” helyet kap a múzeum, de ez végül sosem valósult meg.⁵⁵ *„Ha valamikor Gyömrő történetét megírják, a kultúrhistóriai részben külön fejezetet érdemel a falumúzeum története.”*⁵⁶ A Múzeumbarátok Köre tagjainak áldozatos munkája előtt tisztelegve ennek igyekeztem most eleget tenni.

3.4. Körök, klubok

A fontos helyszíneken kívül mindenképpen meg kell említenem a különféle amatőr egyleteket, köröket is. A polgárosodással megnőtt az igény a közösségi és minőségi szabadidő eltöltésre: sorra alakultak a felnőtt és gyermek színjátszókörök, olvasókörök, énekkarok, dalárdák, tánckarok, amelyek fontos szerepet játszottak a sokszínű gyömrői kulturális élet megteremtésében. *„A társaságok és klubok vonzották az embereket, mindenki vágyott a hétfői és ünnepnapra kikapcsolódásra.”*⁵⁷ Ezek a kisebb közösségek különféle produkciókat, koncerteket, előadásokat mutattak be, ha volt, akkor saját klubhelyiségükben, ha nem, akkor valamelyik vendéglőben, vagy annak kerthelyiségében.⁵⁸ Később az előadások sűrűsödtek, nőttek az igények, ami megkövetelte a közösségek részéről a szervezett működést. A klubok és körök vezetőséget választottak, meghatározták tevékenységi köreiket és saját belső szabályzatuk alapján végezték azokat. Ebben gyakran segítségükre voltak a képzett és neves gyömrői tanárok, művészek, orvosok, papok, ügyvédek, valamint a Teleki család több tagja is. Az amatőr társulatok tagjai kezdetektől fogva szívügyüknek tekintették munkájukat, önzetlenül és odaadóan végezték azt saját, és közönségük szórakoztatására egyaránt. Hatalmas örömmel

⁵³ Palotai Sándor: Adalékok Gyömrő monográfiájához IV. Harc a falumúzeumért. *Monor és Vidéke. Pest megyei Hírlap különkiadása.* 1967. 191. szám, o.n.

⁵⁴ Baksa László: Régészeti emlékeink. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 12.

⁵⁵ Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

⁵⁶ Palotai Sándor: Adalékok Gyömrő monográfiájához I. Lángoló lelkesedéssel alkottak. *Monor és Vidéke. Pest megyei Hírlap különkiadása.* 1967. 188. szám, o.n.

⁵⁷ Gellér Nándor – Kaposvári Kálmán – Perényi László – Tölgyes Tamás: Dérnyé utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Budapest, Edimpress Kft., 2011. 8.

⁵⁸ Kaposvári Kálmán: Egyesületek, színjátszók. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 149.

mondhatom, hogy több amatőr társulat működik jelenleg is a városban, melyekről dolgozatom későbbi részében bővebben is írok majd. Sok év eltelt, de a cél ugyanaz maradt: értéket teremteni szórakozva és szórakoztatva.

Elsőként a Társaskör alakult meg 1908-ban, majd ezt követte sorra a többi: a Gyömrői Műkedvelő és Önképző Kör, ami később Gyömrői Műkedvelő Dal- és Önképző Körre alakult át,⁵⁹ a Gyóni Géza Irodalmi Kör, a Gyömrői Katolikus Kör, a Postások Köre és még hosszasan folytathatnám a felsorolást. Minden vállalat megalapította saját dalárdáját, színjátszócsoportját, és mindenhol kineveztek egy-egy kulturális felelőst is. Ezek az egyesületek, körök tevékenységeikkel színesítették Gyömrő kulturális életét, és nehéz volna felsorolni azt a számtalan előadást, amelyet színpadra vittek (ezekről hiteles dokumentumok, fotók maradtak fent). A háború, a körök felbomlása, a tagok kiöregedése miatt az 1950-es évektől sorra elmaradtak az előadások, a gyömrői amatőr társulások ezzel pedig egy jó időre eltűntek Gyömrő közművelődéséből.

Egy baráti kört szeretnék kiemelni, mely mai napig működik és tevékenykedik Gyömrő kulturális életében. Ez pedig az id. Pál Mihály Baráti Kör, melynek jelenlegi elnöke 1994 óta Gellér Nándor. A Kör a Falumúzeum szellemiségét követve, annak tagjaiból alakult 1979-ben, összefogva a helyi művészeket, a településtörténettel és annak kutatásával foglalkozó lelkes amatőr gyömrői lakosokat. Több helytörténeti kiállítás, képzőművészeti kiállítás is kapcsolódik hozzájuk, de legjelentősebb tevékenységük, hogy általuk jöhetett létre 1983-ban A tájház, melyről dolgozatom egy későbbi részében részletesen írok.⁶⁰

Látható, hogy a mai közművelődés milyen régről gyökeredzik és milyen nagy szerepet játszottak kialakulásában a lelkes lokálpatrióták. Társadalmi összefogásuk, önzetlen munkájuk példaértékű. A méltán híres gyömrői színjátszás pedig nem jöhetett volna létre a megfelelő támogatás nélkül, melyet a helyi vendéglők és a Sarkadi-féle mozi jelentett, hiszen a kultúrház felépüléséig befogadták az előadásokat, így biztosítva helyszínt. Ám mindez kevésnek bizonyult volna a nagyszerű gyömrői közönség nélkül, akik szinte követelték az újabb és újabb darabokat.

⁵⁹ Kaposvári Kálmán: Egyesületek, színjátszók. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 149.

⁶⁰ Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

4. A Gyömrői Tájház

4.1. A gyömrői Tájház bemutatása

A tájház a település legrégebbi, Ófalusi részén található, annak is főszögi részében. Története az 1840-es években kezdődik, valószínűleg ekkor épülhetett. A műemléki épület múzeumi jelleggel mutatja be a 19–20. századi jellegzetes gyömrői házat.

A lakóház előkertes szalagtelken áll, kétoldali soros beépítéssel (jobb oldalon az utcára merőleges ház, azzal szemben, a túl oldalon pedig a pince, kút, fészker helyezkedik el), ami a gyömrői népi építkezés jellegzetessége volt.⁶¹ A lakóház téglalapra épült, vert falazatú, főhomlokzata gazdagon díszített, nyeregtetőjét korábban nád-zsúp, jelenleg hornyolt cserép fedi. Az utcafronton és az udvari oldalon kisméretű, kétszárnyas, háromosztatú ablakok találhatók. Padlóburkolata döngölt föld, kivéve a konyhát, ahol simított beton. Az ötosztatú ház helyiségei a konyha-pitvar és az innen jobbra, illetve balra nyíló első és hátsó szoba. A kamra és az istálló helytörténeti kiállításnak ad helyet.

Az első ajtón belépve a pitvarba jutunk, ahonnan nyílik a konyha és a két szoba. A füstös konyhát és a pitvart egy fehérre meszelt boltív választja el, mely klasszicizáló oszlopaival a tájház különlegessége. Annál is inkább, mert a faluban több helyen felbukkanó tornácoszlopok, itt a belső térben jelennek meg. A konyhában bal oldalon a sütés-főzés eszközeit találjuk, az itt kialakított oldalpadka egyik végében nyílt tűzön főztek. A szemközti oldalon találjuk a tisztaszobát fűtő kemence nyílását. A konyha mennyezetébe, szabadba vezető nyílt füstelvezetőt, úgynevezett (húsfüstölésre alkalmas) szabadkéményt építettek be így a kemencéből, a tűzhelyről áramló füst szabadon távozhatott. A tető alatti rész vályogból, a tető feletti rész téglából készült, és az egész főzőhelyiséget beborítja. Ez az építési forma a jobb módú házakra volt jellemző.⁶² A pitvarból jobbra nyílik az első, más néven tisztaszoba, mely egy 19. századi szobabelsőt mutat. A ház ezen részét nem lakták, csupán jeles napokon, gyermekszületéskor vagy vendégek érkezésekor használták. Itt áll az egyik sarokban a búbos kemence, mely az eredeti rekonstrukciója, már nem alkalmas tüzelésre. A szobában található bútorokat özv. Karsai Lászlóné adományozta a háznak (két ágy, melyből a vetett ágyat nem használták, sarokpad asztallal és két székkal, sublót, tükör, portrék). A szobában kiállításra került még a régi gyömrői férfi és női viselt is. A pitvar másik oldalán helyezkedik el a lakószoba, ami sokkal egyszerűbb berendezéssel bírt, hiszen itt zajlott ténylegesen az élet. Az

⁶¹ <https://gyomro.hu/kultura-sport/gyomro-tortenete.html#tajhaz> (letöltési idő: 2024. február 5. 21:55)

⁶² Baksa Brigitta: Gyömrő népi építésze. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 95.

előbb felsorolt helyiségek hűen tükrözik a 19. és 20. század fordulójának jellegzetes gyömrői parasztházát.

4.2. Lakóháztól a Tájházig

A ház legkorábbi ismert lakója egy bognár, Balázs István volt, aki itt üzemeltette műhelyét is az egyik szobában. Az 1920-as évektől egyszerre két család is lakta, egymás közt megosztva a helyiségeket. Az 1930-as évek végétől a ház utolsó lakói, Rakó István és felesége, Mikes Julianna éltek itt az 1980-as évekig.⁶³

„Volt már Gyömrőn falumúzeum az egykori Sarkadi-féle házban a mozi mellett, de sajnos mi, gyömrőiek nem vigyáztunk rá eléggé... Majd 1979-ben megalakult az id. Pál Mihály baráti kör, s ezzel kezdetét vette egy addig soha nem látott méretű helytörténeti anyaggyűjtés és egy kiállítás megszervezése.”⁶⁴ A kiállítás helyszínéül az akkor megüresedett Rakó-házat választották. A baráti kör kezdeményezésére, a lakosság pénzadományaiból és a Műemléki Felügyelőség támogatásával sikerült megvásárolni az épületet. Rakó József, a helytörténeti csoport vezetője akkor így nyilatkozott: *„az utóbbi hónapokban pompás összefogásnak lehetünk a tanúi. Gyömrő lakossága 150 ezer forintot adott össze a tájház megvalósításához. Kiegészítőként ugyanennyit kaptunk a Műemléki Felügyelőségtől.”* Az épületet 1982-ben nyilvánították műemlékké, utána kezdődött meg tájházzá alakítása társadalmi összefogással, mint oly sok minden Gyömrőn. A két világháború között átalakított épületet eredeti formájára igyekeztek visszaállítani: a tornácot lebontották; a főhomlokzat pilaszter díszítését eltávolították, felületét síkra és fehérre meszelték; felépült a boglyakemence, döngölt földpadlót kapott a pitvar és az első szoba, a többi helyiségbe téglaburkolat került. A lakosság mellett a gyömrői művészek is kivették részüket a munkálatokból, például Detzky Júlia keramikus, festőművész és belsőépítész az ablakok és ajtók festését, Bodócsi Béla festőművész a Kossuth-kép restaurálást vállalta, de a gyömrői dr. Horváth Iván muzeológus is sokat segített a korhű berendezés során. A helyi és környékbeli üzemek támogatása is kiemelendő, például a gyömrői vas- és fémipari, az építőipari, ruhaipari szövetkezet dolgozói és a monori szolgáltatóipari szövetkezet kőművesei több alkalommal részt vettek a helyreállításban; a pilisi erdőgazdaság pedig a kerítés faanyagát ajánlotta fel.⁶⁵

⁶³ Bajnóczy-Kovács Edinával, a Tájház szakmai vezetőjével Gyömrőn, 2024. február 6-án készített interjú alapján. A szerző birtokában.

⁶⁴ Aszódi László Antal: Gyömrői lokálpatrióták A művészpártolás hagyományai. *Monori Hírlap. A Pest Megyei Hírlap különkiadása.* 1982. 25. szám, o.n.

⁶⁵ Aszódi László Antal: Egy község összefogott, Gyömrő hagyományait ápolja. *Pest Megyei Hírlap*, 1983. 215. szám 4.

Széleskörű összefogással, önzetlen és odaadó munkával végül 1983. október 15-én nyitotta meg kapuját a gyömrői Tájház, a járás első tájháza! Ekkor az eredeti állapotra visszaállított konyhát és tisztaszobát, valamint az ezekben elhelyezett korábban összegyűjtött néprajzi és tárgyi emlékeket tekinthették meg az érdeklődők. A tájház berendezője Baksa Brigitta volt. A hátsó szobából klub szobát alakítottak ki, a kamrában és az istállóban pedig állandó helytörténeti kiállítás nyílt.⁶⁶ A múlt emlékein túl az akkor élő, gyömrői származású hivatásos és amatőr művészek alkotásait is meglehetett tekinteni.⁶⁷ Az állandó kiállítás 1991-ig változatlan maradt, majd 1992-ben ez újabb adományokkal bővült. Ugyanebben az évben a hátsó szobában egy szövés-fonás eszközeit bemutató kiállítás is megnyílt.

Az épületet 1987-ben megvásárolta a Magyar Állam, ekkor került Gyömrő gondozásába, majd 1994-ben tulajdonába (miután a Monori Földhivatal bejegyezte a műemléki védettséget). Üzemeltetője a Pető Sándor Művelődési Ház lett, jelenleg pedig a Hankó István Művészeti Központ.⁶⁸

4.3. Fejlesztések, felújítások

A megfelelő működéshez, a műemléki épület állagának megóvása és a gyűjtemény védelme érdekében elengedhetetlen a folyamatos karbantartás, korszerűsítés, ezért a megnyitás óta eltelt évtizedekben több ezt a célt szolgáló felújítás is zajlott. A következőkben ezek közül a legfontosabbakat szeretném kiemelni.

Az 1991-ben zajlott az első felújítás, amikor a lakóház három szobája újjult meg, majd 1993-ban Detzky Júlia belsőépítész és Batizán József okleveles építész készítették el a felújítás tervét, melynek köszönhetően egy faoszlopos tornáccal gazdagodott a Tájház, ezzel visszakapta a hagyományos gyömrői házra jellemző külső formáját. A visszaépítés azonban nem csak az eredeti forma miatt volt fontos, hanem a tornác téglajárdájának köszönhetően a ház állagának megóvása is biztosítva lett.⁶⁹

Bajnóczy-Kovács Edina néprajzkutató és a Tájház szakmai vezetője még 2003-ban elkészítette a tájház hosszú távú fejlesztési koncepcióját, melynek köszönhetően az önkormányzat támogatásával, valamint a pályázati lehetőségek által egy következetes fejlesztés valósulhatott meg: épület teljes felújítása; tetőszerkezet cseréje; a villamoshálózat felújítása;

⁶⁶ Hét végén nyílik a gyömrői tájház évszázados épületben. *Pest Megyei Hírlap*, 1983. 241. szám, 8.

⁶⁷ Aszódi László Antal: Egy község összefogott, Gyömrő hagyományait ápolja. *Pest Megyei Hírlap*, 1983. 215.szám 4.

⁶⁸ Bajnóczy-Kovács Edinával, a Tájház szakmai vezetőjével Gyömrőn, 2024. február 6-án készített interjú alapján. A szerző birtokában.

⁶⁹ Baksa Brigitta: Gyömrő népi építésze. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 93.

tárgyak tisztítása, restaurálása és digitális leltárba vétele; vezetékes ivóvíz bevezetése; illemhelység kialakítása; kerítés teljes felújítása. 2014-ben az Emberi Erőforrások Minisztériumának pályázati támogatásával megépült a házzal szemközti oldalon a nyitott szín az udvari kemencével. Ez kialakításában ugyan nem illeszkedik a Tájházhoz (kültéri kemencéje sem volt az épületnek sosem), de más szempontból mindenképp, hiszen a programok, rendezvények szerves részét képezi a fedett foglalkoztató. Az épület állagának és a benne található tárgyak védelme érdekében sürgető feladat volt a fűtés kérdésének megoldása, hiszen ennek hiánya az épület és a gyűjtemény állagbéli romlásához vezet. A szigorú előírásoknak megfelelően (a műemléki jelleg miatt nem lehetséges látható fűtőtest elhelyezése) a vakolatba rejtett temperáló lábazati falfűtést kapott a tájház. Minden szempontból ez volt a legjobb megoldás, mert egyrésztől nem hat zavaróan a múzeumi belső térben, másrésztől gazdaságos az üzemeltetése, és a legfontosabb, hogy állandó +4°C-os hőmérsékletet biztosít a belső térben. A megvalósítás két ütemben zajlott: 2017-ben a lakóházban, 2019-ben pedig a hátsó helyiségekben.

Legutóbbi nagyszabású felújítás tavaly nyáron zajlott, a Teleki László Alapítvány Népi Építészeti Program és Gyömrő Város Önkormányzata támogatásával. A folyamat 2022-ben teljes körű szakmai előkészítéssel indult, falkutatás, statikai, építészeti tervek, faanyagvédelmi szakvélemények is születtek. A leltárban szereplő elemeket megőrzendőnek, felújítással megtartandónak ítélték, az épületegyüttes vizsgálatakor pedig megállapították, hogy műszaki állapota általános felújítási, karbantartási munkák elvégzését teszi szükségessé. A felújítás 2023 májusában kezdődött és júniusban fejeződött be. Ez idő alatt teljesen megújult az utcai oromfal (homlokzati rekonstrukció, statikai megerősítés, leomlott vakolat javítása), megtörtént a nyílászárók, a kémény, a kerítés, felújítása, a belső és külső falfelületek meszelése, valamint a lábazati vízszigetelés (drénezés). Ez volt a 2003-ban tervezett felújítás sorozat utolsó állomása.

Ezek a fejlesztések lehetővé tették, hogy a Tájház méltó helyet tudjon elfoglalni a város közművelődési intézményei között. A ház megújult, gyönyörű külső megjelenése a felújítás óta tökéletesen reprezentálja a belső helyiségei által bemutatott néprajzi kincseit. A tájház műemléki értékének megóvása mellett több olyan fejlesztést is sikerült megvalósítani, amelyek legfőbb célja a látogatók kényelmének biztosítása volt, annak érdekében, hogy minél nagyobb élménnyel és minél elégedettebben térjenek haza egy-egy itt szervezett program, rendezvény után. A 2024-es évtől a folyamatosan megújuló időszak kiállításokra és a havonta szervezett programokra kerülhet át hangsúly, hiszen az elmúlt 40 év alatt elvégzett felújítási munkálatok eredményeként

egy csodálatos, Gyömrő egyik gyöngyszemének számító helyszín jött létre.⁷⁰

4.4. A tájház, mint közművelődési színtér

A telek és rajta a tájház épülete önmagában is értéket képvisel, helyi és korabeli bútorokkal, eszközökkel, használati tárgyakkal berendezett enteriőr és a hozzá kapcsolódó helytörténeti kiállítás által muzeális intézménynek minősül. A gyömrői tájház néprajzi gyűjteménye 2022-ben újjult meg és ismét régi pompájában várja a látogatókat. Körbejárva a házat információt kapunk a népi építészettel, a hagyományainkkal, valamint őseink életével, életmódjával kapcsolatban. Az ide érkezők Edina körbevezetésével ismerhetik meg a házat és kiállításának darabjait. Mint tősgyökeres gyömrői, és mint néprajzkutató sok érdekes információval tud szolgálni, a szakma iránti elhivatottsága és annak szeretete pedig sugárzik tárlatvezetéseiből. Kiemelten fontos, hogy a fiatalabb generációk is megismerjék mindezt, ezért is nagy öröm, hogy gyakori vendégek az iskolai, óvodai csoportok

Természetesen a muzeális jelleg is nagyon lényeges, ugyanakkor ez már kevésnek bizonyul. Napjainkban nagyon fontos, hogy közösségi színterré, kulturális események helyszínévé váljon a tájház, így a tudás- és ismeretátadáson túl igazán maradandó élménnyel (is) gazdagodjanak a látogatók. A gyömrői tájháznál is kiemelt szerepet kapnak a különféle programok, rendezvények. Az ehhez szükséges segítséget pedig a Tájház fenntartója, Gyömrő Város Önkormányzata; illetve üzemeltetője, a Hankó István Művészeti Központ nyújtja. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy a városvezetés biztosítja a működéshez, a programok megvalósulásához szükséges feltételeket és anyagi keretet, a Művészeti Központ pedig segíti a programok megvalósulását, legyen szó szervezési vagy lebonyolítási feladatokról.

A dolgozat előző részében leírt fejlesztések közül több is azt a célt szolgálja, hogy minél több látogató térjen be a tájházba és minél több élménnyel gazdagodva hagyja azt el. A kemence mondhatni a ház lelke lett. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a Tájháznak eredetileg sosem volt kültéri kemencéje, ugyanakkor Edina felismerte, hogy milyen pozitív előnyökkel járna egy ilyen megépítése, és ez az évek alatt sokszor be is igazolódott micsoda vonzerővel bír. Minden alkalommal izletes, a program jellegéhez illeszkedő finomságok készülnek a látogatók nagy örömére. A sütemények, pékáruk sütésénél a gyömrői nyugdíjas klub tagjai segítenek nagy lelkesedéssel, akik szívesen osztják meg ebbéli tudásukat, tapasztalataikat az érdeklődőkkel. Sőt, gyakran be is lehet kapcsolódni az elkészítési folyamatokba, a gyerekek nagy kedvence a tésztagyúrás és a nyújtás. Ez egy jó példája annak, hogy hogyan segíti elő egy tájházi program a

⁷⁰ Bajnóczy-Kovács Edinával, a Tájház szakmai vezetőjével Gyömrőn, 2024. február 6-án készített interjú alapján. A szerző birtokában.

generációk találkozását, és egyúttal a tudás átadását az idősek és a fiatalok között. A szórakozás mellett a látogatók kényelme és jólléte elsődleges, ezért került kialakításra egy igényes mosdóhelyiség is, valamint a kinti kényelmes, hűs árnyékot adó fedett szín is.

Programok tekintetében 2022-ben újult meg a Tájház. A programok szervezésénél mindig szempont, hogy a tájházhoz és az általa képviselt értékekhez illeszkedjen, valamint népi és lehetőség szerint a helyi hagyományokkal kapcsolatos legyen; gyakorta illeszkednek jeles napokhoz. Továbbá azért is fontosak ezek rendezvények, mert vonzóvá teszik a tájházat, hiszen e nélkül a látogatók egy idő után elvesztik érdeklődésüket, elmaradnak; így a fenntartónak már nem éri meg az anyagi ráfordítás, a ház állapota ezáltal romlik, amely akár végül be is zárhat. Szerencsére nálunk ez nem fordulhat elő, mert a tájház látogatottsága az utóbbi időkben folyamatosan növekszik.

A hagyományőrző programok közül májusban kerül megrendezésre az anyák napja és a tavaszi termelői vásár, ahova a helyi és környékbeli termelők érkeznek saját portékáikkal. A varrott, hímzett, horgolt, fazekas termékek; festett és faragott alkotások; finomabbnál finomabb pékáruk, kézműves lekvárok, mézek és mindenféle kézműves termék közül válogathatnak a vásárlók. A Tájház a termelői vásárok alkalmával igyekszik felidézni a régi vásárok hangulatát. Gazdasági és szociális jelentőségük is fontos, hiszen egyrészt elősegítik a helyi kereskedelmet azáltal, hogy a vevők és eladók találkozási pontját képezik, másrészt pedig lehetőséget teremtenek a találkozásra, ismerkedésre. Ha nyár, akkor táborozás! Az idén immáron 3. alkalommal került megrendezésre a kézműves nyári tábor, amelynek 5 napja alatt a gyerekek megismerkednek a különböző mesterségekkel, és természetesen ki is próbálják azokat. A táborok szerves részét képezi az autentikus népi környezet, ahol a kézművesség mellett a múlt, a hozzá kapcsolódó hagyományok és a népi játékok megismerése is fontos szerephez jut. A szervezők a legkülönbözőbb népi és hagyományos kézműves foglalkozásokat válogatják össze, melyre az egyes szakmák jeles képviselőit hívják meg. Nagy öröm, hogy közülük többen is gyömrői kötődésűek. A táborozások foglalkozásaiból néhány példa: tűzzománcozás, kötélverés, nemezelés, szövés, fonás, népi hangszerkészítés, fafaragás, agyagozás. Az elkészült alkotásokat pedig egy kiállítás keretén belül lehet megtekinteni az utolsó napon. A tábor is a tájház szemléletformáló, oktató és nevelő tevékenységének erősítését szolgálja. Augusztus 20-ához kapcsolódva a kenyérünnep kerül megrendezésre, ahol egy helyi pékmester útmutatásával mindenki elkészítheti és megsütheti az új lisztből készült saját kenyerét. Ősszel a legjelentősebb rendezvény a hagyományos Márton-napi libahajtó és Orsolya-napi vásár, aminek keretében lekvárkészítő verseny is zajlik. Minden program elengedhetetlen eleme a kézműves foglalkozás, a kemencézés, és sokszor a helyi néptáncsoport, a Gólyafiak Néptáncgyűttes bemutatója is

színesíti azokat.⁷¹

Az időjárás némiképp behatárolja programok, rendezvények Tájházban való szervezését, hiszen tavasztól ősziig tart nyitva a ház. Ám a hidegebb időkben sem maradunk tájházas programok nélkül, mert ebben az esetben a Hankó István Művészeti Központ biztosítja helyszínt.

A saját programokon kívül más eseményeknek is helyszínt biztosít a tájház, legyen szó esküvőről, osztálykirándulásról, családi összejövetelről; valamint több gyömrői civil szervezet programját is befogadja.⁷²

Ebben a fejezetben a város Tájházát mutattam be a kezdetektől napjainkig. A 21. század új kihívásokat támaszt a közösségi muzeális intézmények felé, melyek megugrása jelenti a hosszú távú fennmaradást. Az idén 41 éves gyömrői Tájház a bizonyíték erre. Az utóbbi években több változáson is keresztülment – mind megjelenésében, mind működésében – annak érdekében, hogy minél jobban kielégítse az ide érkező látogatók igényeit. Egy tájház nem csupán kiállítás egy szép műemléki épületben, hanem tudást és információt közvetítő, programokkal színesített, élő közművelődési intézmény. Múltunk egy darabja, melyet a jelenben élünk meg azért, hogy jövőnk lehessen.

⁷¹ Molnár-Varga Biankával, a Tájház rendezvényszervezőjével Gyömrőn, 2024. február 9-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

⁷² Bajnóczi-Kovács Edinával a Tájház szakmai vezetőjével, Gyömrőn 2025. február 6-án készített interjú alapján. A szerző birtokában.

5. A Petőfi Sándor Művelődési Ház

A gyömrői közművelődés hatalmas lendületet kapott a Kultúrház megépülésével, amelynek története a katolikus egyházhoz, és azon belül is egy igen agilis paphoz, Prause Józsefhez fűződik. Mindenekelőtt fontosnak tartom a helyi egyháztörténet idevonatkozó részét ismertetni, hiszen ezáltal jobban érthetővé válik, miért is őrizzük oly nagy becsben Prause plébános emlékét.

5.1. A római katolikus egyház története Gyömrőn

A gyömrői református gyülekezet történetéről gazdag ismeretanyag maradt fent, azonban ugyanez nem mondható el a katolikus egyházról. Sajnos csak visszaemlékezések révén vannak információink, az 1767-től vezetett üllői Historia Domusban. E szerint Gyömrő az üllői plébánia filiája volt, oda jártak szentmisére a hívek. Tették ezt 1777-ig, amikor is Ürményi Bernát a község egyik földbirtokosa megépítette a római katolikus falusi kistemplomot, mely ma is áll.⁷³ Így templom már volt, pap viszont nem, ezért Üllőről járt át a plébános misézni, temetni és keresztelni.⁷⁴

A túlnyomó részt református községben a római katolikusok száma folyamatosan növekedett: 1877-ben az 1451 főből 370,⁷⁵ 1900-ban 1982 főből 500, 1910-ben 4065 főből 2000 mondta magát római katolikusnak, ezt pedig már nem bírta el az üllői egyház. Ezt felismerve a váci püspök 1914-ben kimondta Gyömrő különválását⁷⁶, majd 1921-ben a lelkeszséget plébánia rangra emelte, ezzel adva meg a teljes függetlenséget.

Az évek alatt többször is felmerült egy másik templom építésének gondolata, melyre egy piactéri telket fel is ajánlottak, azonban az építkezés mégsem kezdődött el a korábban felvett hitel miatt. A templom tehát nem épült, a hívek száma fokozatosan csökkent, sorra váltották egymást a lelkeszek, melynek eredményeként egy zűrzavaros helyzet jött létre. Ekkor érkezett 1926-ban a 33 éves Prause József gödöllői hitoktató. Plébánosi kinevezésével, korábbtól eltérő elgondolásaival, ötleteivel új fejezet kezdődött a gyömrői a katolikus egyházközség

⁷³ Kaposvári Kálmán: A katolikus egyház története. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 60.

⁷⁴ Kaposvári Kálmán: A katolikus egyház története. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 61.

⁷⁵ Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája. Harmadik rész: A megye részletes leírása. Budapest, Pestmegye Közönsége, 1877. 384.

⁷⁶ Kaposvári Kálmán: A katolikus egyház története. In: Rakó József (szerk.): Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000. 61.

történetében.⁷⁷

5.2. A katolikus közösségek kulturális tevékenysége

Az új plébános megjelenésével ismét lendületet kaptak a már korábban is működő hitbuzgalmi közösségek, mint a Rózsafüzér Társulat és Leányifjúsági Mária Kongregáció; de újak is létre jöttek, mint például a Szent Ferenc harmadrend, a 840. Szent Alajos Cserkészcsapat és mind közül az egyik legjelentősebb a Katolikus Kör.⁷⁸

Ez utóbbi 1920-ban alakult, az akkori tanári kar közreműködésével. Színelőadásokkal, táncmulatságok, bálók szervezésével színesítették Gyömrő közművelődését. Ezek helyszínei a már korábban ismertetett színpadok voltak (Falucskai vendéglő, Karsai kocsmá, Czövek vendéglő, Sarkadi-féle mozi), majd utána a Kultúrház adott nekik otthont. Nemcsak Gyömrőn, hanem a környező településeken is nagy sikerrel szerepeltek. Előadásaikról meghívók, fényképek maradtak fent. A teljesség igénye nélkül a Kör az alábbi előadásokat mutatta be: A Noszty fiú esete Tóth Marival, János vitéz, Csirkefogó, Vén gazember.⁷⁹

A katolikus közösségek rendezvényeinek bevételét gyakran ajánlották fel jótékony célokra, például szegény tanulók megsegítésére vagy a templomépítés javára.⁸⁰

5.3. A Kultúrház

Ahogy korábban is írtam, a polgárosodással hatalmas igény jelentkezett a különféle kulturális programok iránt. Prause József éleslátásának köszönhető, hogy a korábbi községszerte megtalálható színpadokat egyesítve, egy központi Kultúrház épülhetett.

Horváth János földbirtokos három telket ajánlott fel az egyház javára, melynek egyikén kapott helyet az épület. Fedezet hiányában a püspökség ugyan nem adott engedélyt, Prause vagyonának egy részét felajánlva mégis megkezdődtek az építkezési munkálatok. A tervezés és a kivitelezés is a gyömrői Juhász Pál építész nevéhez köthető, aki 1929 áprilisa és szeptembere között el is végezte megbízatását. A szemet gyönyörködtető, 350 fő befogadására alkalmas patinás épületet⁸¹ „a katolikus közösség a maga erejéből építette fel, segílyt sehonnan

⁷⁷ Kaposvári Kálmán: Fejezetek Gyömrő és a 100 éves Jézus Szíve Egyházközség történetéből. Gyömrő, Magánkiadás 2014. 45-47.

⁷⁸ Kaposvári Kálmán: Fejezetek Gyömrő és a 100 éves Jézus Szíve Egyházközség történetéből. Gyömrő, Magánkiadás, 2014. 47.49.

⁷⁹ Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

⁸⁰ Kaposvári Kálmán: Fejezetek Gyömrő és a 100 éves Jézus Szíve Egyházközség történetéből. Gyömrő, Magánkiadás, 2014. 49.

⁸¹ Kaposvári Kálmán: Fejezetek Gyömrő és a 100 éves Jézus Szíve Egyházközség történetéből. Gyömrő, Magánkiadás, 2014. 53.

nem kért és nem is kapott.”⁸²

Az épület főbejáratán belépve kétoldalt ruhatár és pénztár kapott helyet, innen nyílt a gyönyörű színpados nagyterem, amihez öltözők és előkészítő helyiségek kapcsolódtak. Ezeken kívül még az egyesületek és körök összejövetelét, megbeszéléseit számára több szobát kialakítottak az épület hátsó részében. A megnyitó 1929. október 13-án volt, mely alkalomra fényes ünnepséget rendeztek a községi színe-java részvételével, több mint ezren akartak részesei lenni a nem mindennapi eseménynek. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja így számolt be róla: „*Prause József gyömrői plébános kezdeményezésének és kitartó agilitásának gyümölcset, Gyömrő község Kultúrházát P. Zadravetz István püspök ünnepélyes, főpapi szentmise keretében avatta fel és adta át rendeltetésének. Délután főúri műkedvelők közreműködésével, tartalmas műsorral tartották meg az első előadást, melynek kimagasló eseménye volt P. Zadravetz püspök megrázóerejű és irredentatűzzel teli, gyűjtőhatású előadása az igazi keresztény, magyar kultúráról. Az új Kultúrház zsúfolásig megtöltött dísztermében ott láttuk a gyömrői kereszténytársadalom reprezentánsait teljes számban, élükön Teleki Tibor gróffal.*”⁸³

A templom felépítéséig, 1934–38 között a kultúrház vette át a kápolna szerepét, mely így több átalakítást is igényelt (homlokzatára kőkereszt került, nagytermét átfestették, színpadból oltárt alakítottak, belső átépítések),⁸⁴ jelenlegi formáját ekkor nyerte el. Míg kápolnaként működött, addig egy iskolai terem összenyitásával létrehozott kultúrteremben tartották meg a programokat, majd 1938-tól ismét eredeti rendeltetése szerint működhetett.⁸⁵

5.4. Programkínálata

Ebben a részben, szeretném bemutatni a Kultúrház, majd a későbbi Művelődési Ház programjait, rendezvényeit. Ebből látható, hogy milyen sokszínű és milyen gazdag programokat kínált az intézmény, és ez hogyan alakult, változott az évek során. Nagyon fontosnak tartom a civil kezdeményezéseket, ezért a legjelentősebbeket ki is emelem.

⁸² Gellér Nándor: Képek, írások, dokumentumok a gyömrői amatőr színjátszás 20. századi történetéből. In: Gellér Nándor – Kaposvári Kálmán – Perényi László – Tölgyes Tamás: Déryné utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Budapest, Edimpress Kft., 2011. 6.

⁸³ Kultúrházavatás Gyömrőn. *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja*. 1929. 43. szám, 604.

⁸⁴ Kaposvári Kálmán: Fejezetek Gyömrő és a 100 éves Jézus Szíve Egyházközség történetéből. Gyömrő, Magánkiadás, 2014. 61-62.

⁸⁵ Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

5.4.1. 1929-től 1947-ig

A kultúrház 1929-es átadását követően 1948-ig (a templomépítés három évét leszámítva) szinte minden szombat és vasárnap estére jutott valamilyen program, vagy az egyházközség szervezésében, vagy más amatőr csoport, egyesület, kör (melyekre dolgozatom korábbi részében kitértem) szervezésében. Prause nyitottságának köszönhetően az egyházi téma mellett világi témájú művek, történelmi, irodalmi estek, hangversenyek, koncertek, néptánc bemutatók, operettek és kabarék is szerepelhettek a repertoárban; valamint bálakat, tánceseteket, vacsoraesteket, mozielőadásokat is rendeztek itt. A szórakoztatás mellett oktatási-nevelési funkciót is betöltött a kultúrház, hiszen csütörtökönként az Iskolán kívüli Népművelés rendezésében helyi vagy meghívott jeles személyek tartottak ismeretterjesztő előadásokat, vetítéseket. Ez idő alatt 500-nál is több színházi előadás került bemutatásra, és körülbelül 200-ra tehető a más szervezetek, egyesületek, valamint a Népművelés által rendezett előadások száma. A gyerekekre is gondolva hétfévente matinékat, mesedélutánokat szerveztek, ahol filmeket, diákat vetítettek, nekik szóló színdarabokat mutattak be. A programokról, rendezvényekről nemcsak a helyi, hanem több nagyobb újság is – például a Színházi Élet, Nemzeti Ujság, Pest megyei hírlap - hírt adott, beszámolót közölt.

A rendezvények szervezését, a termek bérbeadását a Kultúrház Szervező Csoportja látta el, melynek tagjai között voltak tanítók, tanárok és diákok is. Munkájukat lelkiismerettel és nagy odaadással végezték. A kultúrház 1932. április 10-én „rendezte századik jubiláns előadását nagyszámú és előkelő közönség részvételével. Az ünnepi beszédet Prause József plébános mondta, akit meleg szeretettel ünnepeltek a jubileum alkalmából.”⁸⁶ 1934. május 6-án, „vasárnap délután a gyömrői Leányifjúsági Mária Kongregáció műkedvelői bemutatták a *Fabiola* című drámát. A délután ünnepélyes keretek között zajlott le, mert ez volt a kultúrházban rendezett 250-ik műkedvelői előadás.”⁸⁷

Működése első három évében már önfenntartóvá vált, belépők és a bérleti díjak összegéből sikerült visszafizetni a templomépítésre felvett hitelt, a többi bevétel pedig a templomépítést szolgálta.⁸⁸ Ez a bizonyíték arra, hogy Prause József plébános kezdetben kétkedéssel fogadott elgondolását végül siker koronázta.⁸⁹

⁸⁶ Századik előadás a gyömrői kultúrházban. *Kis Ujság*. 1932. 89. szám, 4.

⁸⁷ A gyömrői kultúrház 250-dik előadása. *Kis Ujság*. 1934. 103. szám, 9.

⁸⁸ Kaposvári Kálmán: Fejezetek Gyömrő és a 100 éves Jézus Szíve Egyházközség történetéből. Gyömrő, Magánkiadás, 2014. 55.

⁸⁹ Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

5.4.2. 1948-tól 1990-ig

1948-ban Gyömrőn államosították az egyházi és magánkézben lévő javakat, így az egyházi iskolák és intézmények elvesztették önállóságukat, és állami tulajdonba kerültek. Ez a Római Katolikus Kultúrház sem kerülte el, a Szociáldemokrata Párt párthelyiségeként, vagy ahogy mindenki hívta a „volt Kultúrház” azonban továbbra is megmaradt a gyömrőiek számára a kultúra szolgálatában. 1961-ben vált függetlenné, amikor a járási tanács határozatában független vezetőt jelölt ki az intézmény élére. Ekkor kapta a Petőfi Sándor Művelődési Ház elnevezést is. 1962-ben történt felújítás és bővítés egy újabb példája a páratlan gyömrői összefogásnak, hiszen mindez a lakosság pénzbeli felajánlásával és társadalmi munkájával valósult meg. Az átalakításoknak köszönhetően pedig járási művelődési ház lett, ami az mellett, hogy más települések programjait befogadta, egy módszertani központtá is vált. A továbbképzések, előadások és tapasztalatok megosztása révén segítette a községek közművelődési tevékenységeinek fejlődését, továbbá a művelődési házban tartották a járás kulturális intézményeinek rendszeres megbeszéléseit, ahol az igazgatók a közművelődés legfontosabb kérdéseit, feladatait vitatták meg.

A függetlenedés előtti időszakban tiszteletdíjas igazgatók látták el a vezetői feladatokat. Tevékenységük az öntevékeny körök, a tanácsi rendezvények számára történő helyszínbiztosításra, és az Állami Faluszínház (később Állami Déryné Színház) előadásainak lekötésére korlátozódott. A Faluszínház 1951-ben alakult azzal a céllal, hogy a vidéki községek, kis falvak lakosai számára biztosítsa a színházba járás lehetőségét, ahol ez másképp nem valósulhatott volna meg.⁹⁰ Ebben az időszakban, 1955-ben került sor az egyik legjelentősebb kulturális eseményeként számotartott ünnepélyre, amelyet II. Rákóczi Ferenc itt tartózkodásának 250. évfordulója alkalmából a Hadtörténeti Múzeum és a korábban már említett Múzeumbarátok Köre közösen rendezett meg.

A háború és azt követő politikai viszonyok következménye volt, hogy az 1950-es évektől a korábban nagyszerű előadásokat, programokat szervező gyömrői színjátszócsoporthoz, egyesületek felbomlottak és programjaik eltűntek a kulturális palettáról. Lakosság viszont hiányolta és igényelte továbbra is a különféle kulturális programokat, erre pedig a Művelődési Ház nyújtott megoldást. Igazgatói – Furuglyás Géza, Fehér József, Varga Mária, Kiss Mihály, Zalavári Béla – főleg a fővárosból vagy más településekről hívtak meg színitársulatokat, zenekarokat, ismert előadókat. Itt járt például Hofi Géza parodista, Bitskey Tibor, Oszter

⁹⁰ Magyar Színházművészeti Lexikon. Budapest, Akadémia Kiadó, 1994. <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/91.html> (letöltési idő: 2024. február 14. 11:09)

Sándor, Pataki Ferenc fejszámoló művész. A komoly- és könnyűzene képviselői közül a művelődési ház színpadán koncertet adott többek között Kocsis Zoltán zongoraművész, Sárdy János operaénekes, Rónaszéki Tamás hegedűművész, Madarász Katalin, Poór Péter, Dékány Sarolta, Zalatnay Sarolta, Koncz Zsuzsa, valamint az Illés zenekar és a Color együttes is. A szervezett programokat egészítették ki a saját programok: TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) előadások, művészeti szakkörök, képzőművészeti kiállítások, vetélkedők, koncertek (a Viktors együttes a ház saját zenekaraként rendszeresen fellépett). Hosszú évtizedeken keresztül minden évben a nyári hónapokban megrendezésre kerültek a nagy népszerűségnek örvendő Gyömrői Kulturális Napok, amely keretében író-olvasótalálkozókat, néptánc és népzenei bemutatókat, fotókiállításokat, zenés irodalmi esteket, filmvetítéseket szerveztek. Az 1970-es évek elején több mint 10féle szakkör is működött, többek között zene, fotó, film, néptánc, balett, rajz, batik, kerámia, varró, nyelvtanfolyam. Ezek lehetőséget biztosítottak a szabadidő hasznos eltöltésére, valamint erős közösségformáló szerepük is volt.

A művelődési házban működő klubok és öntevékeny csoportok nevei nem csupán helyben, hanem megyei, illetve országos szinten is ismertek voltak. Az 1977-ig tevékenykedő Rákóczi Ifjúsági Klub kiemelkedő társadalmi, szórakoztató és ismeretterjesztő tevékenysége miatt 1972-ben Kiváló Ifjúsági Klub minősítést, 1973-ban pedig Aranykoszorús Ifjúsági Klub címet nyert el. A községi rendezvények, ünnepek állandó fellépője, az Irodalmi Színpad pedig Radnóti emlékműsorukkal aranyérmet nyert egy országos szintű versenyen.⁹¹

5.4.2.1. Fantázia Klub

Külön említést érdemel a gyermekszínhátság is, amely Tölgyes Tamásnak köszönhetően szárnyalt. 1985-ben jött Tamás ötlete, ami szerencsére a Művelődési Házban lelkes támogatásra talált. A felhívásra meglepően sok gyermek jelentkezett, nagyjából 20 fővel indult a csoport. Miután a gyerekek elsajátították a színpadi szerepléshez szükséges alapokat – beszéd-, mozgás-, hangtechnika – meg is kezdődtek az első előadás próbái, mely Csukás István: A királylány bajusza című meséje volt. (Igen kedves számomra ez a darab, hiszen személyes kötődésem is van hozzá, mert anyukám ebben az előadásban főszerepet játszott.) Akkor siker aratott az 1986-ban bemutatott darab, hogy a bemutatót még két ráadás előadás követte. Majd jött – ahogy Tamás fogalmazott – a nagy durranás, Fejér Tamás: Csinn–Bumm Cirkusz című műve, amivel a Weöres Sándor Országos Gyermekszínhátság Verseny döntőjébe is bejutottak. Számos darab

⁹¹ Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

fűződik a közben Fantázia Klub elnevezést kapó csoporthoz, amely 1990-es évek elején történő feloszlásáig összesen 44 produkciót mutatott be nem csak helyben, hanem több környező településen is.⁹² Próbálkozások ugyan voltak a Fantázia klub után, de még sok évnek kellett eltelnie, mire újra lett gyermekszínházi csoportja Gyömrőnek.

Felnőtt színjátszás ugyan nem volt, de néptánc igen. A Rozmaring Néptáncgyűttes az egyik legsikeresebben működő csoportja volt a művelődési háznak. Fehér József (1967-1970 Művelődési Ház igazgatója) alapította 1965-ben a mind külföldi, mind magyar sikerekkel büszkélkedő 37 tagú együttest.⁹³ „*Nevük ez időben nemcsak a monori járás községeiben, hanem országsszerte ismertté vált. Emlékezetes sikert arattak 1967-ben, a hollókői országos palócnapokon, ahol ők képviselték Pest megye színeit. Még abban az évben Csehszlovákiában, majd 1969-ben Jugoszláviában vendégszerepeltek. Nagy sikerrel. Aztán, szinte egyik napról a másikra nem hallatott magáról az együttes.*”⁹⁴

5.4.3. 1991-től 2011-ig

Az 1991. évi XXXII., a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló törvény értelmében az 1948-ban államosított épület visszakerülhetett az Egyházhhoz.⁹⁵ Azonban ezt követően is megmaradt a korábbi funkciója, a gyömrői Katolikus Egyházközség és a városvezetés között született megállapodásnak köszönhetően. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az épületet a minden évben megújított bérleti szerződésben meghatározott feltételek mellett bérelte az Önkormányzat az egyháztól. A bérleti díj megfizetése mellett pedig gondoskodott a szükséges karbantartási munkálatok (festés, felújítások) elvégzéséről is.

A házban található kilenc helyiség közül kettő megmaradt az egyháznak, a többi pedig a művelődési házhoz tartozott. A 200 fő befogadására alkalmas nagyterem és az 50-60 főt befogadni képes kisterem adott helyszínt a különféle programoknak, foglalkozásoknak, a további helyiségek pedig irodaként működtek.

A ház kihasználtsága igen jelentős volt, többször előfordult, hogy telítettség miatt nem volt lehetőség további rendezvények, szakkörök megtartására. A nagyteremben kerültek megrendezésre a színházi előadások, koncertek, gyermekprogramok, kiállítások, vásárok,

⁹² Tölgyes Tamással, az egykori Fantázia Klub színjátszócsoporthoz vezetőjével Gyömrőn, 2024. február 9-én készült interjú alapján. A szerző birtokában.

⁹³ Krakomperger Csilla: A táncos színpadról a színi színpadig. In: Gellér Nándor – Kaposvári Kálmán – Perényi László – Tölgyes Tamás: Déryné utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Budapest, Edimpress Kft., 2011. 93-95.

⁹⁴ Jandó István: Határtalan lelkesedés. Új vezetés, új szereplők, új tervek. Újjá alakult a Rozmaring néptáncgyűttes. *Monor és Vidéke. A Pesti Megyei Hírlap különszáma.* 1972. 218. szám, o.n.

⁹⁵ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99100032.TV&searchUrl=/gyorskereso?keyword%3Dgyeh%25C3%25A1zi%2520vagyont%25C3%25A1s> (leöltési idő: 2024. február 15. 15:59)

szakkörök; valamint a gyermek és felnőtt színjátszócsoporthoz próbái, és az épület mellett található Teleki László Gimnázium rendezvényei is. A szabad kapacitás függvényében pedig bérletre is volt lehetőség, az így, nem rendszeresen megtartott rendezvények közé tartoztak az esküvők, családi összejövetelek, a gyömrői civil egyesületek rendezvényei. A kisebb terem a klubok (például táncklub, nyugdíjas klub, íjász klub, ifjúsági kör, kórus) foglalkozásainak rendezvényeinek adott otthont, de itt is rendeztek kisebb helyigényű vásárokat, kiállításokat.⁹⁶

5.4.3.1. A Rozmaring Hagyományőrző Alapítvány

A Rozmaring Néptáncegyüttes 1982-ben ugyan feloszlott, azonban szerencsére 1992-ben a régi tagokhoz csatlakozott fiatalokkal újjászerveződött, akik nagy lelkesedéssel vetették bele magukat a munkába. A művelődési ház akkori igazgatója, Polgár Péter kérte fel Fehér Józsefet, hogy egy tánc erejéig színesítsék a Rákóczi napi rendezvényt. Innentől a városi rendezvények állandó fellépői lettek, és több környékbéli településre, sőt Brüsszelbe is meghívást kaptak. 1999-ben és 2001-ben két önálló estet is tartottak a művelődési házban, ez utóbbi egyben Fehér József művészeti vezető leköszönése is volt.⁹⁷ A csapat végül úgy döntött, alapítványként működni tovább, így 1998-ban megalapult a Rozmaring Hagyományőrző Alapítvány. Kezdetben az volt a cél, hogy stabil háttérrel adjon a táncsoportnak, a működéshez szükséges feltételeket biztosítja, és ezzel segítse a néptánc minél szélesebb körben való terjesztését. 1999-ben született meg az ötlet, hogy a tánc mellett a színjátszásba is belekóstolnak. Első általuk színpadra vitt darab Szörényi Levente – Bródy János: István, a király című rockoperája volt, amit 2000. augusztus 20-án mutattak be a Strandkert szabadtéri színpadján. A közel 3000 fős közönség állva tapsolt. 2001-ben a várossá nyilvánítás alkalmából ismét bemutatták a darabot, aminek elsőpró sikere után született meg a döntés: a táncot elhagyva, a jövőben csak a színjátszással foglalkoznak majd. Így hosszú idő után ismét saját színjátszó csoportja lett a városnak, ami 2006-os fennállásáig méltó utódja volt korábban működőknek.

2002. augusztus 20-ára készült el Presser Gábor – Adamis Anna: Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról című előadása, amelyet hét évesen én magam is láttam. Ugyan halvány emlékeim vannak csak, de a tánc, a zene, a jelmezek, a fények, az illatok egyvelege lenyűgözött, és még ma is tisztán emlékszem arra a különleges érzésre, ami akkor a hatalmába kerített. 2003-ban a Művelődési Ház felkérésére a március 15-i és október 6-i ünnepségre a Zúgjak harangok

⁹⁶ Krakomperger Csillával, a Petőfi Sándor Művelődési Ház rendezvényszervezőjével Gyömrőn 2024. február 17-én készített interjú alapján. A szerző birtokában.

⁹⁷ Krakomperger Csilla: A táncos színpadról a színi színpadig. In: Geller Nándor – Kaposvári Kálmán – Perényi László – Tölgyes Tamás: Déryné utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Budapest, Edimpress Kft., 2011. 98-100.

című rockfantáziát adták elő két részben, a Rákóczi napokon pedig Farkas Ferenc: Csínom Palkó című három felvonásos daljátékát. 2004-ben, az augusztus 20-i városi rendezvényre készült el Makkos Zsolt: Rosszból is megárt a sokk című előadása, amit kifejezetten a csapatnak írtak. „2006-ban lezárult egy kulturális korszak, de egyben meg is született egy új, a GyömrőSzínház. A GyömrőSzínház folytatja az a szellemiséget, azt a kulturális sokszínűséget, amit a Rozmaring Hagyományőrző Alapítvány 1999-ben elkezdett.”⁹⁸

5.4.3.2. GyömrőSzínház 2007–2011

A „Rozmaringosok” megszűnésével a kulturális élet pezsgése alábbhagyott, előfordult, hogy hivatásos művészek előadásaira sem mentek el a nézők. A volt Rozmaring Alapítvány tagjai közül néhányan viszont úgy gondolták, érdemes lenne ismét megpróbálni „színházat csinálni” Gyömrőn. Nagy bátorság kellett ehhez, hiszen senki nem tudhatta, vajon a befektetett energia, idő megtérül-e egyáltalán. Székely Attila igazgató, volt „rozmaringosként” támogatta a kezdeményezést, így a Petőfi Sándor Művelődési Ház felhívást tett közzé, ahova a színjátszáshoz kedvet érző lelkes amatőrök jelentkezését várták. A felhívásra pedig annyian jelentkeztek, hogy 2007-ben meg is kezdte működését a GyömrőSzínház. Társulata a korábbi Rozmaring Alapítvány néhány tagjából és új belépőkből állt, de Tölgyes Tamás (korábban a Fantázia klub gyermekszínházi alapítója és vezetője) színészedzései hamar összekovácsolák a csapatot. Első előadásuk Heltai Jenő: Naftalin című műve volt 2008-ban, ami elsöprő sikert aratott, több ráadás előadást is megélt. Ekkor vált biztossá: van létjogosultsága egy amatőr színi társulatnak, és nem volt kérdés a folytatás.

A GyömrőSzínház ettől kezdve minden évben újabb és újabb előadásokkal lepte meg a közönséget, akik minden alkalommal vastappsal hálálták ezt meg. A rendezők Tölgyes Tamás (20008: Peter Shaffer: Black Comedy; 2009: Örkény István: Tóték, Vaszary János: A vörös bestia, 2010: Eisemann Mihály: Bátyasétány 77; 2011: Balogh Géza: Itt járt Mátyás király, Mágán Miska) és a társulat egy tagja, Mihalusz Zoltán (2009: Kabarétól – kabaréig, 2011: Kabarétól – kabaréig II.) voltak.⁹⁹

Színi előadások mellett, a színház nagy gondot fordított arra is, hogy a város életében tevékenyen részt vegyen, így az ünnepek, megemlékezések, kulturális rendezvények

⁹⁸ Székely Attila: A Rozmaring Hagyományőrző Alapítványról. In: Gellér Nándor – Kaposvári Kálmán – Perényi László – Tölgyes Tamás: Déryné utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Edimpress Kft. Budapest, 2011.100-105.

⁹⁹ Tölgyes Tamás: Legújabb büszkeségünk: a GyömrőSzínház. In: Gellér Nándor – Kaposvári Kálmán – Perényi László – Tölgyes Tamás: Déryné utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Edimpress Kft., Budapest, 2011. 109-121.

(gyermeknap, mikulás, költészet napja, Rákóczi nap) állandó közreműködői voltak.

A társulat a művelődési ház színjátszó csoportjaként működött, vagyis helyszínt biztosított számukra – mind a próbák ideje alatt, mind pedig az előadások alkalmával –, valamint anyagi támogatást is nyújtott az éves költségvetésből. A folyamatos fény- és hangtechnikai fejlesztések pedig hozzájárultak a minél minőségibb előadásokhoz.¹⁰⁰

Megalakulásuktól 2011-ig a 38 előadásukat közel 7000 néző tekintette meg.¹⁰¹

5.5. A Prause József Közösségi Ház

A Kultúrház, majd később Petőfi Sándor Művelődési Ház 2011-ig állt Gyömrő és a lakosság szolgálatában, melyet Prause Józsefnek köszönhetünk. A plébános eredetileg missziós pap szeretett volna lenni, vágya végül is teljesült, csak a helyszín lett más, ugyanis Afrika helyett Gyömrőt választotta. Fiatalsága, lendülete, tenni akarása gyökeres változásokat hozott, melynek hatásai ma is érzékelhetők. Fellendítette a hitéletet, a kis katolikus közösségből nagy, összetartó közösséget kovácsolt, mely otthonra talált az általa építtetett Jézus Szíve Templomban. A Kultúrház megépítésével pedig intézményesítette Gyömrő közművelődését, még inkább közösségi művelődését. A klubok, öntevékeny csoportok bázisává vált, szakkörei, foglalkozásai közösségformáló ereje jelentős volt. Fennállásának éveiben változatos kulturális programok várták itt az érdeklődőket, mindenki talált kedvére valót. Ahogy azonban a lakosság száma, és ezzel párhuzamosan a kulturális igények is egyre növekedtek egyértelmű lett, hogy a felújítást és átalakításokat igénylő Művelődési Ház nem tudja többé ellátni a közművelődési feladatokat. Helyét a 2011-ben felépült Hankó István Művészeti Központ vette át, mely méltó utóda lett a korábbi művelődési háznak.

A költözéssel a teljes épület visszakerült a Gyömrői Római Katolikus Egyházközség tulajdonába, és felvette a Prause József Közösségi Ház elnevezést, tisztelegve az egykori plébános előtt. Több foglalkozás, szakkör is működik benne, vásároknak, báloknak, kiállításoknak, valamint a gyömrői civil szervezetek rendezvényeinek is helyszínt biztosít, de magánszemélyek számára is bérelhető (családi rendezvények, esküvők). Közösségi házként jelenleg is fontos szerepet tölt be az egyház, és a város életében egyaránt. Mintegy szükséges kiegészítője a jelenleg működő Művészeti Központnak, köszönhetően a széles és sokszínű gyömrői kulturális kínálatnak.

¹⁰⁰ Tölgyes Tamással, a GyömrőSzínház alapítótagjával és rendezőjével Gyömrőn, 2024. február 9-én készült interjú alapján. A szerző birtokában.

¹⁰¹ Tölgyes Tamás: Legújabb büszkeségünk: a GyömrőSzínház. In: Gellér Nándor – Kaposvári Kálmán – Perényi László – Tölgyes Tamás: Déryné utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Edimpress Kft., Budapest, 2011. 122.

Következtetések

A dolgozatban lakóhelyem, Gyömrő közművelődését mutattam be a 20. századtól, fókuszban a társadalmi összefogással megvalósuló és ennek köszönhetően létrejövő kulturális tevékenységekkel és intézményekkel. A megírással a város története szempontjából lényeges hiányt pótoltam, hiszen a közművelődés fejlődésének legfontosabb állomásait foglalja össze, korábban nem készült még ilyen szaktudományos anyag. A témában végzett kutatómunkámat a fellelhető szakirodalmakra, illetve általam lefolytatott interjúkra alapoztam.

Dolgozatom elején elengedhetetlennek tartottam az idén 750 éves Gyömrő történetének leglényegesebb eseményit bemutatni, hiszen a város fejlődése szorosan összekapcsolódik a kulturális élet és a közművelődés fejlődésével. Fontos, hogy ismerjük városunk múltját, hiszen e nélkül nem lehet jövőnk sem.

A településtörténet áttekintése utáni fejezetekben dolgozatom fő témája, a közművelődés bemutatása következett, melyet az 1900-as évektől kezdtem. Az akkor tapasztalható nagy fellendülés alapozta meg a későbbi évek kulturális életét. A korai évek legfontosabb helyszíneit sorra vettem; külön kiemeltem a mozikat, valamint a Falumúzeumot, mely a térségben egyedülálló volt, nem csak azért, mert ez volt a megyében első, hanem mert teljes mértékben társadalmi összefogás által jött létre. A helyszíneken túl a jelentősebb amatőr társulatok, egyesületek munkáját is bemutattam.

A következő fejezetet a Tájháznak szenteltem. Szerettem volna rámutatni arra, hogy a 21. században is van létjogosultsága egy ilyen intézménynek, sőt, hagyományaink, értékeink közvetítésében és átörökítésében az egyik legmeghatározóbb. A tájház fogalmi meghatározása után rátértem a járás első tájházának megszületésére, amely ismét a helyi lakosság áldozatos munkájával valósult meg. Az elmúlt évek fejlesztései tették lehetővé, hogy az épület ma ilyen fontos szerepet tölthet be a város életében. A 2022-ben programok tekintetében is megújult Tájház ma egy élettel teli, a múlt értékeit, hagyományait közvetítő intézmény, mely minden tekintetben Gyömrő gyöngyszeme.

Ezután a Petőfi Sándor Művelődési Ház következett. Ezt a fejezetet a Gyömrői Katolikus Egyházközség rövid történetével kezdtem, majd rátértem Prause József plébános életére és munkásságára. Nagyon sokat tett Gyömrő fejlődése érdekében, kiváltképp a kultúráért. Neki köszönhető, hogy intézményesült a közművelődés azzal, hogy a városban 1929-ben megépült a Kultúrház, amely később Művelődési Házként még hosszú ideig szolgálta a lakosságot. Programkínálatát három nagyobb részre bontottam: kezdeti évek, amikor még egyházi tulajdonban volt az épület; államosítás után; és végül, amikor az önkormányzat vette át a

működtetést. A legmeghatározóbb civil kezdeményezéseket kiemelttem, hiszen fontos szerepet játszottak a kulturális élet formálásában, alakításában.

Dolgozatom célja volt, hogy bemutassam azokat a társadalmi összefogásokat, melyek hatást gyakoroltak Gyömrő kulturális életére, annak alakulására, továbbá rámutassak ezek jelentőségére. Sorra vettem a leglényegesebb amatőr társulásokat, valamint civil szerveződéseket, azok munkáját és tevékenységeit. A közművelődés több területét is érintettem – amatőr színjátszás, különféle klubok, körök, intézményesült közművelődési szinterek (filmszínház, falumúzeum, tájház, kultúrház) –, hiszen a tenni akaró, a kultúra mellett elkötelezett helyi közösségek a kulturális élet szinte minden területén jelen voltak. Véleményem szerint a társadalmi összefogások nélkül nem fejlődhetett volna ennyire dinamikus és nagy mértékben a település közművelődése, hiszen akkor nem jött volna létre többek között a járás első falumúzeuma, a megye első tájháza vagy a kultúrház sem, amelyek hatalmas és egyedülálló eredményeknek számítottak. Ezen kívül további jelentőségük abban rejlik, hogy tevékenységeik által megalapozták a későbbi kulturális életet, és irányt adtak annak fejlődésének. Természetesen számtalan változás ment végbe közművelődést illetően az általam bemutatott közösségi összefogások létrejötte óta – mint például a jogszabályi háttér változásai vagy éppen az intézményi struktúra átalakulása, továbbá lényeges a társadalom és a kultúra egymáshoz való viszonyának formálódása is –, ennek ellenére még mindig példaként szolgálnak nemcsak a közművelődési szakemberek, hanem a teljes lakosság számára. Ilyen számban és mértékben már nincsenek jelen a civil szerveződések a kultúra területén, ugyanakkor hatalmas örömmel mondhatom, hogy nem vesztek el teljesen, hiszen több amatőr színi társulata is van a városnak, és a jelenleg is működő civil társulatok rendszeres szervezői vagy közreműködői a különféle kulturális eseményeknek, rendezvényeknek.

Klebersberg Kunót idézve „*A magyar hazát a kultúra teheti naggyá*”. Ez örökérvényű igazság. A közös kultúra mentén létezünk, éljük az életünk, meghatározza kik vagyunk, összeköt. Ápolása, megőrzése, étörökítése mindannyiunk feladata és kötelessége. Közművelődési szakemberként ebben kell hinnem, és ennek szellemében kell végezniem nap mint nap a munkámat. Gyömrő méltán híres, nagy múltú kulturális élete azonban nem jöhetett volna létre azoknak a helyi lakosoknak a munkája nélkül, akik idejüket, energiájukat nem sajnálva azon dolgoztak, hogy értéket teremtsenek a város és a lakosság számára egyaránt. Hálával tartozunk nekik, hiszen nélkülük a város közművelődése ma nem lehetne ilyen színes, színvonalas és minden igényt kielégítő. Fontos feladat ránk hagyott örökségük megőrzése és továbbadása, tisztelegve és emléket állítva feledhetetlen munkájuknak.

Felhasznált irodalom

1. Források

1.1. Sajtó

Az út, 1955.

Kis Ujság. 1932., 1934.

Magyar Nemzet, 1954

Monor és Vidéke. A Pest Megyei Hírlap különkiadása, 1967., 1972.

Monori Hírlap. A Pest Megyei Hírlap különkiadása, 1982., 1987.,

Nemzeti Ujság, 1935. 91. szám

Népművelés, 1958., 1961.

Pest Megyei Hírlap, 1993. 183. szám

Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja. 1929.

Színházi Élet, Budapest, 1935.

1.2. Nyomtatott forráskiadványok

Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása II., Pest Megye Múltjából 8/2. Budapest, Pest Megyei Levéltár, 1997.

Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. Országos Monografiai Társaság, Budapest, 1910.

Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. Magánkiadás, Pest, 1851.

Fényes Elek: Magyarország leírása. II. rész. Pest, 1847.

Fényes Elek: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Második kötet. Pest Magánkiadás, 1837.

Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája. Harmadik rész. Budapest, Pestmegye Közönsége, 1877.

Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok, Pest megye múltjából 6. Budapest, Pest megyei Levéltár, 1985

Káldy-Nagy Gyula: Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok, Pest megye múltjából 6. Budapest, Pest megyei Levéltár, 1985.

1.3. Interjú

Bajnóczy-Kovács Edinával, a Tájház szakmai vezetőjével Gyömrőn, 2024. február 6-án készített interjú

Gellér Nándorral, az id. Pál Mihály Baráti Kör elnökével, amatőr helytörténésszel Gyömrőn, 2024. február 5-én készített interjú

Krakomperger Csillával, a Petőfi Sándor Művelődési Ház rendezvényszervezőjével Gyömrőn 2024. február 17-én készített interjú

Molnár-Varga Biankával, a Tájház rendezvényszervezőjével Gyömrőn, 2024. február 9-én készített interjú

Tölgyes Tamással, az egykori Fantázia Klub színjátszócsoport vezetőjével Gyömrőn, 2024. február 9-én készült interjú

2. Szakirodalmak

Arapovics Mária – Bereczki Ibolya – Nagy Magdolna: Múzeumi iránytű 13. Múzeumi közösségek – közösségi múzeumok. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, 2017.

Gellér Nándor – Kaposvári Kálmán – Perényi László – Tölgyes Tamás: Déryné utódai Gyömrőn. A gyömrői amatőr színjátszás száz éve. Budapest, Edimpress Kft., 2011.

Gyömrő városközpont fejlesztése végleges akcióterületi terv – „Pest megyei településközpontok fejlesztése – Integrált településfejlesztés Pest megyében” című pályázati felhívásra. 2010.

Józsa Imre: A névadó. Gyömrő, Magánkiadás, 2005.

Kaposvári Kálmán: Fejezetek Gyömrő és a 100 éves Jézus Szíve Egyházközség történetéből. Gyömrő, Magánkiadás 2014.

Keleti Ferenc-Lakatos Ernő-Makkai László (szerk.): Pest megye múltjából. Budapest, Pest megye Tanácsa, 1965.

Palotai Sándor: Gyömrői életek, történetek a köz szolgálatában /Kislexikon/. Gyömrő, Magánkiadás, 2009

Rakó József: Gyömrő évszázadai. Gyömrő, Gyömrő Nagyközség Önkormányzata, 2000.

3. Internet

<https://mek.oszk.hu/>

<http://www.gyomro.hu/>

<https://www.ksh.hu/>

<https://www.arcanum.com/hu/>

<https://www.gyomroote.hu/>

<http://nepesseg.com/>

<https://uj.jogtar.hu/login>

<http://schematismus.vaciegyszazmegye.hu/>

<https://www.facebook.com/>

<https://magyarnemzet.hu/>

<https://www.parlament.hu/>